

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย
 - 1.1 ความหมายของการจัดประสบการณ์
 - 1.2 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย
 - 1.3 หลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย
 - 1.4 ประเภทของกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัย
2. การจัดกิจกรรมการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย
 - 2.1 ความหมายของการเล่น
 - 2.2 ความสำคัญของการเล่นของเด็กปฐมวัย
 - 2.3 พฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัย
 - 2.4 พัฒนาการด้านต่าง ๆ กับการเล่นของเด็กปฐมวัย
 - 2.5 มุมประสบการณ์การเล่นของเด็กปฐมวัย
 - 2.6 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเล่นของเด็กปฐมวัย
3. ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย
 - 3.1 ความหมายของความคิดสร้างสรรค์
 - 3.2 ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย
 - 3.3 ลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์
 - 3.4 กระบวนการของความคิดสร้างสรรค์
 - 3.5 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์
 - 3.6 การส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
 - 3.7 การจัดกิจกรรมการเล่นเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์
 - 3.8 การวัดความคิดสร้างสรรค์
 - 3.8.1 องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์
 - 3.8.2 แบบวัดความคิดสร้างสรรค์

3.8.3 ขั้นตอนการสร้างแบบวัดความคิดสร้างสรรค์

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 4.2 งานวิจัยในต่างประเทศ
5. กรอบความคิดในการวิจัย
6. สมมุติฐานการวิจัย

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย

1. ความหมายของการจัดประสบการณ์

การศึกษาปฐมวัยเป็นการศึกษาแรกของชีวิต เป็นการเชื่อมต่อของบ้านกับโรงเรียน เด็กหลายคนเริ่มก้าวออกจากบ้านไปสู่เนอร์สเซอรี บางคนก็รอจนเข้าวัยอนุบาล ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เด็กเริ่มมีประสบการณ์การเล่นเป็นกลุ่มของเด็ก และวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาก็เพื่อให้โอกาสเด็กค่อย ๆ ปรับตัวออกจากบ้านไปสู่สังคมใหม่ที่มีระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น ดังความหมายที่นักการศึกษาได้กล่าวถึงไว้ มีดังนี้

ราศี ทองสวัสดิ์ และคณะ (2529 : 2) ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดประสบการณ์ไว้ว่า เป็นการจัดกิจกรรมตามแผนการจัดประสบการณ์และการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนให้กับเด็กปฐมวัย โดยให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงจากการลงมือปฏิบัติซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี และเพื่อส่งเสริมพัฒนาการให้ครบทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา

พัฒนา ชัชพงศ์ (2530 : 24) ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดประสบการณ์ว่าเป็นการจัดการศึกษาให้กับเด็กปฐมวัย เพื่อพัฒนาครบ ทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา มิได้มุ่งให้อ่านเขียนได้ดังเช่นระดับประถมศึกษา แต่จะเป็นการปูพื้นฐานให้เด็กปฐมวัย โดยคำนึงถึงวัยและความสามารถของเด็ก และจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการให้พร้อมที่จะเรียนรู้ในระดับต่อไป

ภรณ์ี คุรุรัตน์ (2540 : 49) ได้ให้ความหมายของการจัดประสบการณ์ไว้ว่า เป็นการจัดระบบประสบการณ์ที่เด็กปฐมวัยควรได้รับ โดยมีการกำหนดจุดประสงค์ การดำเนินกิจกรรมที่เน้นให้เด็กได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ผู้สอนควรคำนึงถึงความครอบคลุมของการพัฒนาด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา

เบญญา แสงมลิ (2548 : 23) ได้ให้ความหมายของการจัดประสบการณ์ไว้ว่า เป็นการวางแผน การกำหนดแผนการสอน ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก

ห้องเรียน เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยองค์รวม ให้ครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา โดยให้เด็กได้เล่น ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างเหมาะสมกับวัย ความสามารถและพร้อมที่จะเรียนรู้ในระดับต่อไป

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดประสบการณ์เป็น การดำเนินกิจกรรมและการจัดสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนให้เด็กได้รับ ประสบการณ์ตรงจากการเล่น และปฏิบัติจริง เพื่อปูพื้นฐานและพัฒนาเด็กให้ครบทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญาอย่างเหมาะสมตามวัย

2. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย เป็นการ จัดสภาพแวดล้อมให้เด็กได้มี โอกาสทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิด ความสนุกสนาน เกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ คือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริม พัฒนาการทุกด้านโดยองค์รวมไม่แยกทีละด้าน ซึ่งแนวคิดของนักการศึกษา และนักทฤษฎี จิตวิทยาพัฒนาการได้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยไว้ ดังนี้

ดิวอี เพียเจต์และไวโกตสกี (อ้างถึงใน เบญญา แสงมลิ. 2548 : 23 ได้ให้ ความสำคัญกับกิจกรรมบูรณาการ ซึ่งจะเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กปรับขยายโครงสร้างและเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ ในโลกที่อยู่รอบตัวเด็ก ตามความเชื่อว่า เด็กเรียนรู้ผ่านการเล่นเพื่อการพัฒนาอย่างเต็ม ศักยภาพ การเล่นเป็นพื้นที่สำคัญนำสู่กระบวนการเรียนรู้ การเล่นนอกจากเป็นการเปิด โอกาสให้เด็กได้ศึกษาสื่อและอุปกรณ์แล้ว ยังช่วยให้เด็กได้เรียนรู้คำศัพท์ภาษา ซึ่งเป็นพื้นฐานใน การสร้างทักษะการอ่านการเขียนในขั้นตอนต่อไป

เอลมี (Almy : 2000; อ้างถึงใน เบญญา แสงมลิ. 2548 : 23) กล่าวว่า เด็ก บูรณาการทุกอย่างที่ตนรู้จักเมื่อลงมือเล่น การเล่นของเด็กมีหลากหลายทั้งการเล่นคนเดียว เล่นเป็นกลุ่ม กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย เป็นการ จัดกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการให้เด็กเรียนรู้ผ่านการเล่นทั้งการเล่นคนเดียว กลุ่มย่อย และ กลุ่มใหญ่

3. หลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยจะไม่จัดเป็นรายวิชา แต่จัดในรูปแบบ กิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เกิดความรู้ ทักษะ

คุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยมีหลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์ ดังนี้

กรมวิชาการ (2546 : 39) ได้กำหนดหลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยไว้ ดังนี้

(1) หลักการจัดประสบการณ์

1) จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง

2) เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่

3) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการ และผลผลิต

4) จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์

5) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

(2) แนวทางการจัดประสบการณ์

1) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือเหมาะสมกับอายุ วุฒิภาวะและระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ

2) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้คือ เด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต สืบค้น ทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

3) จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือบูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้

4) จัดประสบการณ์ให้เด็กได้เริ่มคิด วางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำ และนำเสนอความคิดโดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก

5) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่น มีความสุขและเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน

6) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก

7) จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวัน ตลอดจนสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

8) จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้

9) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ ทั้งการวางแผน การสนับสนุนสื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรมและการประเมินพัฒนาการ

10) จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาไตร่ตรองและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กและการวิจัยในชั้นเรียน

พัฒนา ชัชพงศ์ (2541 : 143) ได้กล่าวว่าเพื่อให้การจัดประสบการณ์และกิจกรรมบรรลุตามจุดมุ่งหมายจึงกำหนดแนวทางการจัดประสบการณ์ ดังนี้

1) ส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านของเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง
2) จัดให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก
3) ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและเปิดโอกาสให้เด็กริเริ่มกิจกรรมของตนเอง โดยครูเป็นผู้สนับสนุนอำนวยความสะดวก และเรียนรู้ร่วมกับเด็ก

4) จัดกิจกรรมในรูปแบบบูรณาการ โดยคำนึงถึงพัฒนาการทุกด้าน
5) จัดประสบการณ์ตรงให้เด็กเรียนรู้จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 มีโอกาสสังเกตสำรวจ เล่น ค้นคว้า ทดลอง แก้ปัญหาด้วยตนเอง

6) ยึดเอาการเล่นเป็นพื้นฐานของการจัดกิจกรรม เปิดโอกาสที่กว้างขวางให้เด็กได้ลงมือเล่น และพัฒนาความคิดที่ชัดเจน ผ่านการเล่น จัดสื่อที่เปิดกว้าง (open – ended) และนำไปสู่การเล่นเลียนแบบ เล่นบทบาทสมมุติ ซึ่งการเล่นเหล่านี้จะมีผลต่อพัฒนาการกล้ามเนื้อใหญ่ – เล็ก รู้จักการเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตามมติของกลุ่ม และคล้อยตามอารมณ์ของกลุ่มมากขึ้น จัดให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการเล่นที่หลากหลายทั้งเป็นการเล่นรายบุคคล กลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่

7) จัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และมีบรรยากาศที่อบอุ่นเพื่อให้เด็กมีความสุข

8) จัดให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุสิ่งของ กับเด็กและกับผู้ใหญ่

9) จัดให้มีความสมดุล มีทั้งกิจกรรมที่เด็กริเริ่มและครูริเริ่ม กิจกรรมในห้องเรียน และนอกห้องเรียน กิจกรรมที่ต้องเคลื่อนไหวและสงบ

10) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตมากกว่า ผลผลิต

11) จัดให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และเอื้อต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

12) จัดกิจกรรมให้เด็กมีจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อตนเอง (ตามวัย) ต่อส่วนรวม รักธรรมชาติและรักท้องถิ่น

13) จัดให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผน ลงมือปฏิบัติ และบอกผลการปฏิบัติ กิจกรรมของตนเองและผู้อื่นได้

14) จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์

15) เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

จากหลักการและแนวการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยดังกล่าว สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัยต้องคำนึงถึงจิตวิทยาพัฒนาการ ยึดเด็กเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ เลือกประสบการณ์ที่เด็กสนใจสอดคล้องกับวัย สภาพแวดล้อม ท้องถิ่น เอื้อต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เปิดโอกาสให้มีปฏิสัมพันธ์กับวัสดุอุปกรณ์ เพื่อน ผู้ใหญ่ ร่วมวางแผน ลงมือปฏิบัติ บอกผลการปฏิบัติได้ด้วยตนเอง โดยใช้กระบวนการประเมินอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้านอย่างผสมผสานกลมกลืนกัน

4. ประเภทของกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัย

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดให้แก่เด็กในแต่ละวัน สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลายรูปแบบ เป็นการช่วยให้ทั้งครูผู้สอนและเด็กทราบว่าแต่ละวันจะทำกิจกรรมอะไร เมื่อใดอย่างไร โดยจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

(1) **กิจกรรมเดี่ยว** ซึ่งกิจกรรมที่นิยมจัดให้แก่เด็กปฐมวัย ได้แก่

1) กิจกรรมการเล่นตามมุมหรือกิจกรรมเสรี เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กเล่นอิสระตามมุมเล่น หรือมุมประสบการณ์ หรือศูนย์การเรียนรู้ที่จัดไว้ในห้องเรียน เช่น มุมบล็อก มุมหนังสือ มุมวิทยาศาสตร์ หรือมุมธรรมชาติ มุมบ้าน มุมร้านค้า เป็นต้น มุมต่าง ๆ เหล่านี้เด็กมีโอกาสเลือกเล่นได้อย่างเสรีตามความสนใจ และความต้องการของเด็ก ทั้งเป็นรายบุคคล และ

เป็นกลุ่ม หนึ่งกิจกรรมเสริมนอกจากให้เด็กเล่นตามมุมแล้ว อาจให้เด็กเลือกทำกิจกรรมที่ผู้สอนจัดเสริมขึ้น เช่น เกมการศึกษา เครื่องเล่นสัมผัส กิจกรรมสร้างสรรค์ประเภทต่าง ๆ

2) กิจกรรมสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่ช่วยเด็กให้แสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และจินตนาการโดยใช้ศิลปะเป็นสื่อ เช่น การวาดภาพ การปั้น การฉีกปะ การตัดปะ การพิมพ์ภาพ การร้อย และการประดิษฐ์ หรือวิธีการอื่นที่เด็กได้คิดสร้างสรรค์และเหมาะสมกับพัฒนาการ เช่น การเล่นพลาสติกสร้างสรรค์ การสร้างรูปจากกระดาษ ปักหมุด เป็นต้น การจัดกิจกรรมควรจัดให้เด็กทำทุกวัน โดยอาจจัดวันละ 3 – 5 กิจกรรมให้เด็กเลือกทำอย่างน้อย 1 – 2 กิจกรรมตามความสนใจ

3) กิจกรรมกลางแจ้ง เป็นกิจกรรมที่จัดให้เด็กได้มีโอกาสไปนอกห้องเรียนเพื่อออกกำลังกาย เคลื่อนไหวร่างกายและแสดงออกอย่างอิสระ โดยยึดความสนใจและความสามารถของเด็กแต่ละคนเป็นหลัก กิจกรรมกลางแจ้งที่ผู้สอนควรจัดให้เด็กได้เล่น เช่น การเล่นเครื่องเล่นสนาม การเล่นทรายการเล่นน้ำ การเล่นบทบาทสมมติในบ้านตุ๊กตาหรือบ้านจำลอง การเล่นในมุมช่างไม้ การเล่นกับอุปกรณ์กีฬา การเล่นเกมการละเล่น เป็นต้น

(2) **กิจกรรมเป็นกลุ่ม** บางกิจกรรมเป็นกลุ่มย่อย บางกิจกรรมเป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งกิจกรรมกลุ่มเหล่านี้ ได้แก่

1) กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ เป็นกิจกรรมที่จัดให้เด็กได้เคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างอิสระ โดยใช้เสียงเพลง คำคล้องจอง ซึ่งจังหวะและดนตรีที่ใช้ประกอบ ได้แก่ เสียงตบมือ เสียงเพลง เสียงเคาะไม้ เคาะเหล็ก รำมะนา กลอง เป็นต้น มาประกอบการเคลื่อนไหว เพื่อส่งเสริมให้เด็กเกิดจินตนาการความคิดสร้างสรรค์รูปแบบการเคลื่อนไหว ได้แก่ การเคลื่อนไหวพื้นฐานที่อยู่กับที่ และเคลื่อนที่ การเลียนแบบต่าง ๆ การเคลื่อนไหวตามบทเพลง การทำท่าทางกายบริหารประกอบเพลง การเคลื่อนไหวเชิงสร้างสรรค์ การเล่นหรือการแสดงท่าทางตามคำบรรยาย เรื่องราว การปฏิบัติตามคำสั่งและข้อตกลง และการฝึกทำท่าทางเป็นผู้นำ ผู้ตาม

2) กิจกรรมเสริมประสบการณ์ หรือกิจกรรมในวงกลม เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เด็กได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ ฝึกการทำงานและอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทั้งกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่จัดมุ่งฝึกให้เด็กได้มีโอกาสฟัง พูด สังเกต คิดแก้ปัญหา ใช้เหตุผลและฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน โดยจัดกิจกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น สนทนา อภิปราย สาธิต ทดลอง เล่านิทาน เล่นบทบาทสมมติ ร้องเพลง ท่องคำคล้องจอง ศึกษาออกสถานที่

เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ เป็นต้น ซึ่งแต่ละรูปแบบของกิจกรรมมีประโยชน์ต่อการพัฒนา เช่น ร่วมกันพูดคุย สนทนา ร่วมกันคิดและอภิปราย กิจกรรมการร่วมมือ

3) เกมการศึกษา เป็นเกมที่ช่วยพัฒนาสติปัญญา มีกฎกติกาง่าย ๆ เด็กสามารถเล่นคนเดียว หรือเล่นเป็นกลุ่มได้ ช่วยให้เด็กรู้จักสังเกต คิดหาเหตุผล และเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสี รูปร่าง จำนวน ประเภท และความสัมพันธ์เกี่ยวกับพื้นที่ ระยะทาง เกมการศึกษามีหลายประเภท เช่น เกมจับคู่ แยกประเภท จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับ โดมิโน ลอตโต ภาพตัดต่อ เป็นต้น เกมการศึกษาบางครั้งเด็กต้องการเล่นคนเดียว ซึ่งสามารถทำได้ สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัยโดยองค์รวมทั้ง 6 กิจกรรมนั้น สามารถทำได้ทั้งในรูปแบบของกิจกรรมเดี่ยว กิจกรรมกลุ่มย่อย และกิจกรรมกลุ่มใหญ่ทั้งห้อง โดยยึดพัฒนาการ ความสามารถและความสนใจ รวมทั้งความแตกต่างรายบุคคลของเด็ก เป็นสำคัญ

การจัดกิจกรรมการเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย

ในการจัดการศึกษาปฐมวัย เป็นการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 6 ปี ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าวจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากระดับอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะเด็กในวัยนี้เป็นวัยที่สำคัญต่อการวางรากฐานบุคลิกภาพ และการพัฒนาทางสมอง ดังปรัชญาการศึกษาปฐมวัย กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กแต่ละคนตามศักยภาพ ภายใต้บริบทสังคม วัฒนธรรมที่เด็กอาศัยอยู่ ด้วยความรัก ความเอื้ออาทร และความเข้าใจของทุกคน เพื่อสร้างรากฐานคุณภาพชีวิต ให้เด็กพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เกิดคุณค่าต่อตนเองและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2546 : 5) และในการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัยควรจัดในลักษณะ “การเล่นปนเรียน” ซึ่งจะสอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กในวัยนี้มากที่สุด และในการสอนก็ควรจัดในรูปของการเตรียมความพร้อม หรือการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดความคิดรวบยอดจากการเล่น การกระทำและการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำการเล่นด้วยสื่อของเล่นที่เป็นหัวใจสำคัญของการจัดประสบการณ์ให้กับเด็กมาพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความหมายของการเล่น

ความหมายของการเล่นอาจมีคำนิยามได้หลาย ๆ ความหมาย บางคนอาจบอกว่าการเล่นคือ การทำอะไร ๆ ก็ได้ที่ไม่ใช่การทำงาน บางคนอาจบอกว่าการเล่นก็คือ ทำอะไรก็ได้ที่

ไม่ใช่หน้าที่ และไม่มี การรับผิดชอบใด ๆ ทำแล้วเกิดความสุข เกิดความพึงพอใจ ดังความหมายที่พอกกล่าวได้ ดังนี้

ฉวีวรรณ กิनावงศ์ (2533 : 112) กล่าวว่า การเล่นเป็นกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ การค้นคว้า การทดลองและการสำรวจสิ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างประสบการณ์ให้กับตนเอง และเพื่อช่วยในการพัฒนาการเจริญเติบโตทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ให้เป็นผู้ที่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

วรารภรณ์ รักวิชัย (2533 : 123) นักการศึกษา มองว่าการเล่นเป็นวิธีการหรือสื่อที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมักใช้การเล่นในการเรียนการสอนของเด็กก่อนวัยเรียน ดังนั้นจึงมีคำกล่าวไว้ว่า การเล่น คือ “การเรียนรู้ของเด็ก” และเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน การเล่นไม่ได้ทำให้เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ แต่การเล่นจะเป็นการเรียนรู้ และช่วยให้เด็กได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน คลายอารมณ์ การเล่นยังช่วยให้เด็กเรียนเรื่องราวที่เกี่ยวกับตัวเอง และสิ่งแวดล้อม การเล่นเป็นธรรมชาติของเด็ก แต่บางครั้งผู้ใหญ่มองไม่เห็นความสำคัญของการเล่น คุณค่าของการเล่นมีประโยชน์มาก

สุชา จันทรเอน (2543 : 81) กล่าวว่า การเล่นของเด็กเป็นกิจกรรมหรือการกระทำใด ๆ ที่ให้ความสนุกสนานและเพลิดเพลินแก่เด็ก โดยที่เด็กไม่ได้คำนึงถึงผลของกิจกรรมหรือการกระทำนั้น ๆ การเล่นมีความสำคัญมากสำหรับเด็ก เพราะการเล่นเกิดจากการสมัครใจของเด็กเองไม่มีการบังคับใด ๆ ทั้งสิ้น ลักษณะและประเภทของการเล่นแต่ละอย่างย่อมแตกต่างกันออกไปตามวัยและความต้องการของเด็ก การเล่นแตกต่างจากการทำงาน เพราะว่าการทำงานนั้นต้องการทำให้สำเร็จ เด็กสามารถแยกการเล่นกับการทำงานได้ เป็นต้นว่า เด็กรู้ว่าการทำงานนั้นได้แก่ การช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านหรือการเรียนหนังสือ เป็นการทำให้เกิดประโยชน์มากกว่าการเล่น ทั้งยังรู้ด้วยว่าการทำงานยากกว่าการเล่น เพราะการทำงานต้องให้ความสนใจกับงาน และต้องการผลประโยชน์จากงานนั้น

วีณา ประชากุล (2547 : 19) กล่าวว่า การเล่นหมายถึง กิจกรรมหรือการกระทำใด ๆ ของเด็กที่เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน โดยที่เกิดจากความสมัครใจ ทำด้วยความรู้สึกมีอิสระไม่มีการบังคับใด ๆ และผลที่ได้รับจากการเล่นยังเป็นการส่งเสริมพัฒนาการทุก ๆ ด้านของเด็ก

เวทเต้-ชทุเพียนสกาย (Waite – Stupiansky; 1997 อ้างถึงใน นกเนตร ธรรมบวร. 2546 : 122) กล่าวถึงความหมายของการเล่นว่า การเล่นถือเป็นการที่ สำคัญ และเป็นพื้นฐานสำหรับเด็กเล็ก ๆ ในการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกรอบตัว การเล่นเป็นการกระทำ หรือการปฏิบัติที่

ซับซ้อนซึ่งยากที่จะให้คำจำกัดความที่แน่ชัดลงไปได้ แต่เมื่อได้พบเห็นคนส่วนใหญ่สามารถบอกได้ว่า “นั่นคือการเล่น”

เซยีด และเกยริน (Sayeed & Guerin; 2000 อ้างถึงใน นภเนตร ธรรมบวร. 2546 : 122) ให้คำจำกัดความของการเล่นว่าสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ สิ่งที่เด็กกระทำ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตัวเด็กขณะกำลังเล่น การเล่นในที่นี้เกิดขึ้นเนื่องจากแรงจูงใจภายใน และมุ่งเน้นที่กระบวนการมากกว่าผลผลิต สิ่งที่ได้จากการเล่น เป็นการทำงานของเด็ก และวิธีการที่เด็กเรียนรู้จากโลกรอบตัว ซึ่งมุ่งเน้นที่ผลผลิตมากกว่ากระบวนการ จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การเล่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก จากสื่อ ด้วยวิธีการสำรวจ ค้นคว้า ทดลองอย่างอิสระจนเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ผ่อนคลายอารมณ์ และส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา

2. ความสำคัญของการเล่นของเด็กปฐมวัย

การเล่นถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในชีวิตเด็กทุกคน เด็กจะรู้สึกสนุกสนาน เพลิดเพลิน ได้สังเกต มีโอกาสทำการทดลอง สร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหาและค้นพบด้วยตนเอง ดังที่มีผู้เห็นความสำคัญของการเล่นของเด็กดังกล่าว ดังนี้

ฉวีวรรณ กินาวงศ์ (2533 : 112) กล่าวว่า การเล่น เป็นการเรียนรู้ของเด็ก ช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาการเรียนรู้ทุก ๆ ด้าน เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม เป็นกิจกรรมสำหรับเด็กที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งการเล่นของเด็กมีประโยชน์และความสำคัญในหลายด้าน คือ การเล่นเป็นการศึกษาของเด็กที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาการ เป็นการระบายอารมณ์ และความต้องการต่าง ๆ ของเด็ก อันเป็นการผ่อนคลายไม่ให้เกิดความตึงเครียด และการเล่นทำให้เด็กรู้จักผิด รู้จักถูก รู้จักการแพ้ชนะ รู้จักความหมายของความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความอดทน

วราภรณ์ รักวิชัย (2533 : 124) กล่าวว่า คุณค่าและประโยชน์ของการเล่นช่วยพัฒนา ผ่อนคลาย และตอบสนองความต้องการทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนการเรียนรู้ทางด้านจริยธรรม และช่วยให้เด็กได้รับความสนุกสนาน

มณีรัตน์ สุขโชติรัตน์ (2537 : 9 – 17) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเล่นว่า เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญา โดยสรุปได้ว่าการเล่นก็เพื่อความเพลิดเพลินของเด็ก และทำให้เด็กได้สร้างสมประสบการณ์ และฝึกความสามารถในการรับรู้ เสริมสร้างความคิดในด้าน

ต่าง ๆ ได้แก่ การรับรู้เกี่ยวกับขนาด รูปร่าง สี เนื้อวัตถุ และน้ำหนัก เกิดความคิดรวบยอดหรือ มโนทัศน์ ในสถานการณ์การเล่นต่าง ๆ เสริมสร้างความนึกคิดและความคิดสร้างสรรค์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 11) กล่าวว่า การเล่นมีความสำคัญต่อพัฒนาการของเด็ก การเล่นมีบทบาทและอิทธิพลอย่างมากต่อการเจริญเติบโตทางร่างกาย อารมณ์ – จิตใจ สังคมและสติปัญญาของเด็ก ทั้งนี้เพราะการเล่นเป็นวิธีการหรือหนทางที่เด็กจะสร้างประสบการณ์ให้ตนเองเพื่อเรียนรู้ รับรู้สิ่งแวดล้อม เด็กจะช่วยตนเองให้สามารถปรับตัวและเปลี่ยนแปลงความคิด ความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมให้ตรงกับความเป็นจริงรอบ ๆ ตัว นอกจากนี้การเล่นจะช่วยให้เด็กได้มีโอกาสทดสอบตนเองความกระตือรือร้นซึ่งนำไปสู่การค้นพบเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวของเด็กเอง

สุชา จันทร์อม (2543 : 81 – 82) กล่าวว่า การเล่นของเด็กมีทั้งการเล่นกลางแจ้ง และการเล่นในร่ม เด็กทุกคนจะเล่นทุกอย่างที่เขาพอใจ ถ้าผู้ใหญ่คอยชี้แนะให้เขารู้จักเล่น ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด การเล่นนั้นก็จะประโยชน์กับเด็ก และเด็กจะปลอดภัยไม่มีอุบัติเหตุเกิดขึ้น การเล่นจึงมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาการด้านต่าง ๆ สำหรับเด็กมาก นอกจากนั้น การเล่นของเด็กยังเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเจริญเติบโต ช่วยให้เด็กรู้สึกสบาย ร่าเริง แจ่มใส นับว่าเป็นการออกกำลังกายที่ดียิ่ง การเล่นช่วยให้เด็กเข้าใจสิ่งอื่น ๆ ดีขึ้น ช่วยให้เด็กรู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมนับเป็นการทดลองของเด็กไปในตัว ซึ่งจะช่วยให้เด็กแยกได้ว่าอะไรเป็นความจริง และอะไรเป็นความนึกฝันอีกด้วย ถ้าเด็กไม่ได้เล่นร่วมกับเพื่อน ๆ วัยเดียวกันเลย จะทำให้เด็กเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มักจะคอยเอาแต่ใจตนเอง นอกจากนี้ ประโยชน์ของการเล่นยังเป็นการสร้างมิตรภาพในระหว่างเพื่อนฝูงเด็ก และช่วยให้เด็กรู้จักการแก้ปัญหาในการสร้างมิตรภาพซึ่งกันและกันอีกด้วย ดังนั้นการเล่นของเด็กยังจัดได้ว่า เป็นการศึกษาอย่างหนึ่ง สิ่งที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การเล่นช่วยให้เด็กรู้จักตนเองดีขึ้น นั่นคือ รู้ว่าตนเองชอบอะไร มีความสามารถทางไหน เพียงใด

วีณา ประชากุล (2547 : 21) กล่าวว่า การเล่นของเด็กมีประโยชน์และความสำคัญมากมาย อาทิเช่น การเล่นของเด็ก คือ วิถีทางการศึกษา การเล่นจัดเป็นการศึกษาของเด็ก เพราะขณะที่เด็กเล่นเด็กจะได้สัมผัสจากประสบการณ์ตรงเกิดกระบวนการเรียนรู้โดยธรรมชาติ ส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน เช่น การฝึกฝนมารยาทที่ดีของเด็ก การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อนฝูง การสร้างมิตร การใช้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ การใช้ภาษา การกระตุ้นและส่งเสริมจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก การเล่นเป็นการระบายอารมณ์และความต้องการต่าง ๆ ของเด็กอันเป็นการผ่อนคลายไม่ให้เกิดความตึงเครียด

เบอร์เกน (Bergen; 1988 อ้างถึงใน นภเนตร ธรรมบวร. 2546 : 125) กล่าวถึงความสำคัญของการเล่นไว้ว่า เมื่อวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ถูกกำหนดให้กว้างขึ้น นักการศึกษาพบว่า การเล่นเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้มากขึ้นเกี่ยวกับเนื้อหาในหลักสูตร เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา และภาษา ยิ่งกว่านั้นความคิดรวบยอดที่สำคัญในการเรียนยังสามารถเรียนรู้ผ่านการเล่น

วอสเซอร์แมน (Wassermann; 1992 อ้างถึงใน นภเนตร ธรรมบวร. 2546 : 125) กล่าวว่า การเล่นช่วยให้เด็กสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกรอบตัวในการเล่น เด็กจะมีอำนาจที่จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตนเอง ขณะเดียวกันเด็กก็มีโอกาสฝึกทักษะที่สำคัญ และพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง การที่ครูจะบูรณาการการเล่นเข้าไว้ในหลักสูตรปฐมวัย ครูผู้สอนจำเป็นต้องเป็นผู้ที่เห็นคุณค่า และความสำคัญของการเล่น และมีความเชื่อว่า เด็กเรียนรู้ผ่านการเล่น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การเล่นมีความสำคัญต่อเด็กระดับปฐมวัย เนื่องจากการเล่นเป็นการเรียนรู้หนึ่งที่เด็กสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงไปสู่ความคิดรวบยอด ความคิดสร้างสรรค์ ภาษาและพัฒนาการในทุกด้านด้วยการสัมผัสโดยตรง หรือเล่นบทบาทสมมติ

3. พฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัย

การเล่นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของเด็ก การที่เด็กได้เล่นเป็นการระบายพลังงานที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือ และการเล่นที่อาศัยจินตนาการนั้นเป็นวิธีการแก้ปัญหาของเด็ก ทำให้เด็กได้ตระหนักถึงสภาพแวดล้อม เป็นการเตรียมตัวสำหรับชีวิตในอนาคตของเด็กอีกด้วย และได้มีผู้กล่าวถึงพฤติกรรมการเล่นของเด็กไว้ ดังนี้

วารภรณ์ รักวิชัย (2533 : 130 – 131) กล่าวว่า การเล่นของเด็กที่มีลักษณะคล้ายกับการทำงานในชีวิตวัยเด็กซึ่งช่วยในการพัฒนา ผ่อนคลายและตอบสนองต่อความต้องการของเด็กทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและคุณค่า โดยได้แบ่งพฤติกรรมการเล่นเป็นการเล่นกลางแจ้ง การเล่นแบบสัมผัส การเล่นแบบสร้างสรรค์ และการเล่นเพื่อสร้างมโนภาพ

เพลย์ริส (Playrus. 2546 : 1 - 2) กล่าวว่าไว้ว่ารูปแบบพฤติกรรมการเล่น มี ดังนี้

- 1) การเล่น ในร่ม 2) การเล่นกลางแจ้ง 3) การเลียนแบบ 4) การสำรวจ 5) การทดสอบ
- 6) การเล่นสร้าง 7) การเล่นสร้างสรรค์ 8) การเล่นอิสระ 9) การเล่นชี้แนะ 10) การเล่นกึ่งชี้แนะ
- 11) การเล่นแบบสัมผัส 12) การเล่นเพื่อสร้างมโนภาพ นอกจากนั้นแล้ว พฤติกรรมการเล่นยังมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคม 4 ลำดับ คือ การเล่นคนเดียว

การเล่นใกล้ ๆ คนอื่น แต่ยังไม่เล่นคนเดียวอยู่ เด็กที่สนใจการเล่นของผู้อื่นโดยตนเอง เป็นเพียงส่วนประกอบของการเล่น ยังไม่ร่วมเล่นอย่างเต็มที่ และการร่วมเล่นกับผู้อื่นอย่างเต็มที่

ซัทตัน สมิทท์ (Sutton Smith. 1972; อ้างถึงใน วราลี โกศัย. 2540 : 19 – 21) ได้ แยกพฤติกรรมการเล่นออกเป็น 4 แบบ คือ 1) การเลียนแบบ เด็กจะผสมผสานกลมกลืนหรือปรุง แต่งสิ่งที่ได้รับรู้ใหม่ให้สอดคล้องเข้ากับสิ่งที่เด็กเลียนแบบ สิ่งที่เด็กคุ้นเคยแล้ว 2) การสำรวจเด็ก จะได้ใช้ประสาทรับความรู้สึกของเขามากกว่าเพียงการสัมผัสจับต้องหรือดู เฉย ๆ 3) การทดสอบ คือการที่ได้รู้จักคิดอย่างมีเหตุและผล ได้จากการสรุปจากปรากฏการณ์ที่เกิดจากการทดสอบ และ ผู้เล่นจะได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและเรียนรู้ที่จะช่วยตนเองด้วย 4) การสร้าง เป็น การสื่อความหมายของการเล่นให้ผู้อื่นเกิดความเข้าใจได้ โดยการใช้คำพูด ภาษาพูด และกริยา ท่าทาง สีหน้า ดังตัวอย่างการเล่นเลียนแบบพ่อแม่ลูก และหมอ หรือการเล่นสร้างเรื่องตาม ความคิดคำนึง

แมตเตอร์สัน (Matterson. 1977: 42 – 45) ได้จัดพฤติกรรมการเล่นเป็น 4 พฤติกรรม คือ 1) การเล่นสำรวจด้วยการใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 2) การเล่นสร้างสรรค์ เด็กจะ นำเอาวัตถุสิ่งของที่เขาค้นพบและนำมาใช้โดยการอาศัยทักษะที่เขาได้มีการพัฒนาแล้ว เพื่อช่วย ในการสร้างสรรค์สิ่งของตามแบบฉบับของเด็กเอง 3) การเล่นจินตนาการ เป็นการเล่นที่เกี่ยวข้อง กับการเล่นแบบสร้างสรรค์ โดยเด็กจะแสดงการเล่นออกมาในรูปแบบการเล่นสมมุติ 4) การเล่น ผจญภัย เป็นการเล่นที่ช่วยให้เด็กได้ออกกำลังกายและเพิ่มทักษะการเคลื่อนไหว ช่วยให้การใช้ กล้ามเนื้อและอวัยวะต่าง ๆ สัมพันธ์กันได้ดีขึ้น

เฮนดริคซ์ (Hendrick. 1994 : 44) ได้แบ่งพฤติกรรมการเล่นของเด็กเป็น 3 แบบ คือ 1) การเล่นตามลำพัง เด็กมุ่งมั่นที่จะเล่นกิจกรรมโดยมีตนเองเป็นศูนย์กลาง 2) การเล่น เคียงข้างเพื่อน เด็กจะเล่นอย่างอิสระท่ามกลางเด็กคนอื่น ๆ โดยเล่นของเล่นที่มีความคล้ายคลึง กับของเล่นของเด็กอื่นที่เล่นอยู่ 3) การเล่นแบบกลุ่ม ซึ่งจำแนกเป็น การเล่นที่มีลักษณะแบบ รวมกลุ่ม เป็นการเล่นที่ไม่มีการกำหนดจำนวนผู้เล่นหรือมีกฎข้อบังคับที่ชัดเจน และการเล่นที่มี ลักษณะแบบร่วมมือโดยมีการกำหนดเป้าหมายในการเล่นอย่างชัดเจน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมการเล่นของเด็กมีทั้งการเล่น สำรวจ การเล่นเลียนแบบ การเล่นเพื่อทดสอบ และการเล่นจินตนาการสร้างสรรค์ ที่มีวิธีการเล่น แบบตามลำพังที่ปราศจากการมีปฏิสัมพันธ์ แบบรวมกันเป็นกลุ่มแต่จะไม่กำหนดบทบาทที่ เฉพาะเจาะจงแก่กลุ่ม และการเล่นร่วมกันซึ่งเด็กแต่ละคนจะยอมรับบทบาท และกฎเกณฑ์ ที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มที่จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเล่น

4. พัฒนาการด้านต่าง ๆ กับการเล่นของเด็กปฐมวัย

การเล่นของเด็กมีความสำคัญต่อพัฒนาการ มีผลต่อการเจริญเติบโตของเด็ก ทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา การเล่นที่มีวัตถุประสงค์เด็กจะปรับตัวต่าง ๆ ที่มีจริงให้เข้ากับวัตถุประสงค์ในการเล่นของตนที่ไม่มีขีดจำกัด เด็กจะเล่นด้วยความพึงพอใจ มากกว่าที่จะคำนึงถึงมาตรฐานต่าง ๆ ของสังคม เมื่อเด็กรับรู้การเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากการเล่นเด็กจะจำลักษณะของการเล่นเพื่อที่จะทำให้การเล่นนั้นได้ผลตามที่ตนต้องการเด็กจะสรรคส์สร้างสิ่งต่าง ๆ จากการเล่นได้เป็นเวลานาน กิจกรรมการเล่นจะไม่หยุดนิ่งแต่จะพัฒนาไปเรื่อย ๆ โดยมีผู้กล่าวถึงพัฒนาการการเล่นของเด็กปฐมวัยไว้ ดังนี้

วารภรณ์ รักวิชัย (2533 : 146 – 147) กล่าวถึง ของเล่นที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กระดับปฐมวัย คือ เด็กวัย 3 – 5 ขวบ ได้แก่ หนังสือภาพ นิทาน ชุดเสื้อผ้าของผู้ใหญ่ที่ไม่ใช่ ของเล่นที่มีรูปทรงเรขาคณิต ดินน้ำมัน แป้งหรือดินเหนียว บ้านตุ๊กตา ตุ๊กตาหุ่น บล็อกขนาดต่าง ๆ ของใช้ภายในบ้านจำลอง ภาพตัดต่อ (8 – 20 ชิ้น) วัสดุสำหรับใช้ในการวาดภาพ ระบายสี เครื่องเล่นสนาม ของเล่นพลาสติกสร้างสรรค์ ของเล่นจำลองต่าง ๆ ทRAYและอุปกรณ์สำหรับเล่นทราย น้ำและอุปกรณ์สำหรับเล่นน้ำ ตุ๊กตาสัตว์รูปต่าง ๆ ลูกปัด เชือกสำหรับกระโดด ถ้าการเล่นของเด็กได้รับการเติมเต็มและสนับสนุนส่งเสริมจากผู้ปกครองแล้ว ความมั่งคั่งทางด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคมก็จะได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กับพัฒนาการทางด้านร่างกาย มีสุขภาพพลานามัยและสภาพจิตใจที่ดี อันจะมีผลต่อการผลิตผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพต่อไปในอนาคต

วีณา ประชากุล (2547 : 26) กล่าวว่า การเล่นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อพัฒนาการของเด็กในภาพรวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ชีวิตของคนนั้นมีการปรับตัวอยู่เสมอทั้งด้านร่างกายและความคิดความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความสมดุล การเล่นเป็นประสบการณ์สำคัญสำหรับปรับตัว และการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ขณะเล่นเด็กได้คิด ได้กระทำ ได้สัมผัส และสนุกสนานกับการเล่น การเล่นเป็นงานแห่งการเรียนรู้เข้าใจ และพัฒนาปัญญา เด็กจะซึมซับความรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่าง ๆ จากการเล่น

การเล่นเป็นประสบการณ์สำคัญสำหรับการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยทั้งทางตรงและทางอ้อม ขณะเด็กเล่นเด็กได้คิด ได้กระทำ ได้สัมผัสและสนุกสนานกับการเล่น ดังที่เพียเจต์ (Piaget : 1962) ได้วิเคราะห์และแบ่งแยกพัฒนาการทางความรู้ความเข้าใจของเด็กออกเป็นลำดับขั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวทฤษฎีของเขาในแง่พัฒนาการทางสติปัญญา คือ 1) ขั้นการเล่นที่ใช้ประสาทสัมผัสรู้สึกและกลไกเคลื่อนไหวต่าง ๆ (sensory – motor stage) มุ่งที่จะนำตัวออกไป

ประสบกับสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ นั้น ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้สมรรถภาพและร่างกายเข้าร่วมเล่น ลักษณะการเล่นจึงเป็นการกระทำกิจกรรมที่เคลื่อนไหว มีอิริยาบถ มีการใช้ประสาทสัมผัสรับรู้มาก และมีการย่ำซ้ำทวนการกระทำหรือการเล่นนั้นบ่อย ๆ โดยไม่เบื่อหน่าย 2) ขั้นการเล่นที่ใช้สัญลักษณ์ (representational stage) เด็กจะเอาใจใส่กับการเล่นที่มีการสมมุติหรือกำหนดให้สิ่งเร้าต่าง ๆ รวมทั้งวัตถุของเล่นและตัวบุคคลมีฐานะเป็นตัวแทนของสิ่งและสภาพที่เป็นจริงในชีวิต 3) ขั้นการเล่นที่สื่อความคิดความเข้าใจ (reflective stage) เด็กจะมีพัฒนาการรับรู้ที่สามารถจัดหมวดหมู่หรือประเภทของวัตถุและเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ ตลอดจนมีการพัฒนาการทางด้านภาษามากพอที่จะสื่อความเข้าใจกับบุคคลอื่น

ไอวานากา (Iwanaga. 1973) กล่าวถึงพัฒนาการทางการเล่นที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นลำดับขั้นเริ่มตั้งแต่ เล่นคนเดียว (solitary play) เล่นใกล้ ๆ คนอื่น (parallel play) สนใจการเล่นของผู้อื่น โดยเป็นเพียงส่วนประกอบของการเล่นนั้น (complementary play) และร่วมเล่นกับผู้อื่นอย่างมีบทบาทเต็มที่ (cooperative play) เด็กปกติทุกคนจะมีพัฒนาการทางการเล่นเป็นไปตามนี้ โดยในระยะแรกของพัฒนาการทางสังคม เด็กจะถือเอาตัวเองเป็นจุดเด่น เป็นศูนย์กลางของความสำคัญ (egocentrism) เนื่องจากพัฒนาการทางการใช้ภาษายังไม่อยู่ในขั้นที่จะใช้ภาษาเป็นสื่อให้ผู้อื่นเข้าใจตามตนได้ และเด็กยังต้องการการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง การเล่นในระยะประมาณ 2 ขวบ จึงมักจะเป็นการเล่นคนเดียว ต่อมาเมื่อเด็กได้รู้จักและสร้างตัวตน (self) ที่แท้จริงขึ้นมาบ้างแล้ว โดยสามารถแยกสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ออกได้ว่าแตกต่างกันหรือเหมือนกัน และเริ่มรู้ว่า ฉันทันกับท่านนั้นเป็นคนละคนกัน แต่ฉันทันกับท่านอาจจะมีสัมพันธ์กันได้ เด็กจึงเริ่มที่จะสนใจและต้องการเล่นด้วยกันกับเด็กอื่น ก่อนที่เด็กจะเข้ากลุ่มเล่นกับผู้อื่นได้อย่างเต็มที่นั้น ลำดับขั้นของการเข้ากลุ่มจะเป็นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป คือเมื่อยังไม่รู้จักเล่นด้วยก็ได้แต่เล่นคนเดียวอยู่ใกล้ ๆ กับเด็กอื่นก่อน ต่อมาพยายามจะเข้าร่วมเล่นโดยการเล่นเหมือน ๆ กับเขาอมเป็นผู้ตามเป็นส่วนประกอบที่ทำให้การเล่นของผู้อื่นสมบูรณ์ แล้วในที่สุดก็เข้าร่วมเล่นด้วยกัน โดยตนเองได้มีโอกาสเป็นผู้นำบ้าง มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นบ้าง เด็กส่วนมากสามารถทำตนเป็นคนหนึ่งของกลุ่มได้สำเร็จเมื่ออายุประมาณ 4 ขวบ

แฮมมอนด์ (Hammond. 1967 : 244) ได้กล่าวถึงพัฒนาการการเล่นของเด็กที่เกี่ยวข้องกับสังคมเอาไว้ 4 ประการ คือ 1) การเล่นคนเดียว (solitary play) เพราะพัฒนาการทางภาษาของเด็กยังไม่อยู่ในขั้นที่จะใช้ภาษาเป็นสื่อกลางให้ผู้อื่นเข้าใจได้ 2) การเล่นคู่ขนาน (parallel play) เด็กจะพอใจที่จะเล่นตามลำพัง แต่มีผู้อื่นหรือเด็กอื่นเล่นอยู่ข้าง ๆ แต่ต่างคน

ต่างเล่น 3) การเล่นโดยมีผู้อื่นเป็นส่วนประกอบ (complementary play) เด็กเริ่มสนใจที่จะเล่นกับเด็กอื่น ๆ ขนาด 2 – 3 คน แต่กิจกรรมและกลุ่มมักจะเปลี่ยนอยู่บ่อย ๆ 4) การเล่นเป็นกลุ่ม (group play หรือ cooperative play) การเล่นในช่วงนี้เริ่มเมื่อเด็กอายุ 5 ขวบ โดยเด็กจะเริ่มเล่นร่วมกับผู้อื่นได้ แต่กับเพื่อนจำนวน 2 – 5 คน เด็กจะเริ่มรู้จักบทบาทการรวมกลุ่มมากขึ้น และการเล่นสมมุติจะเริ่มแสดงออกในทางสร้างสรรค์มากขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การเล่นส่งเสริมพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ภาษาและสติปัญญา ส่งผลต่อสติปัญญาด้านความคิด ความเข้าใจ การสร้างสรรค์ จากการเล่น การสัมผัสและการกระทำ สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของการเรียนรู้ได้จากสังคมและเพื่อน

5. มุมประสบการณ์การเล่นของเด็กปฐมวัย

การจัดมุมประสบการณ์การเล่นสำหรับเด็กปฐมวัยครูสามารถจัดได้ตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับขนาด สภาพห้องเรียนและเนื้อหาตามแผนการจัดประสบการณ์ อาจเพิ่มหรือลด ปรับเปลี่ยนสื่ออุปกรณ์ในมุมเล่นเพื่อสร้างบรรยากาศ แรงจูงใจ หรืออาจจะขยาย ลด ขนาดของพื้นที่แต่ละมุมเล่นได้ตามความเหมาะสม ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของการเล่นตามมุมไว้ ดังนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2528 : 555) กล่าวถึงมุมประสบการณ์การเล่นของเด็กปฐมวัยว่า เป็นการจัดมุมความสนใจหรือสื่อของเล่นต่าง ๆ ไว้เป็นพวกเป็นกลุ่ม เพื่อให้เด็กได้เลือกเล่นตามความสนใจ ซึ่งสามารถสร้างเสริมประสบการณ์ซ้ำให้แก่เด็กได้ การเล่นของเด็กเป็นการแสดงออกด้านจินตนาการ การเล่นนำไปสู่การค้นพบ การหาเหตุผล การคิดและเป็นสะพานไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม สร้างความสมดุลทางอารมณ์ มีพฤติกรรมการเล่นแบบการกระทำของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกระจกเงาของพัฒนาการ เป็นการเตรียมการเพื่อชีวิตและความพร้อมที่จะเรียนในระดับประถมศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 ก : 17 – 19) ได้ให้ความหมายของการเล่นตามมุมว่า หมายถึง กิจกรรมที่จัดให้เด็กได้เล่นกับสื่อและเครื่องเล่นอย่างอิสระในมุมการเล่น กิจกรรมการเล่นแต่ละประเภทจะสนองตอบความต้องการตามความสนใจของเด็ก

พัชรี ผลโยธิน (2539 : 45) กล่าวว่า มุมเล่น หรือมุมประสบการณ์ คือ การจัดพื้นที่ภายในห้องเรียนแต่ละมุมจะบรรจุสื่อ วัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องเล่นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับชื่อมุมและมีเครื่องเล่นที่จะให้เด็กใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ให้เด็กได้เล่นหลายรูปแบบอย่างอิสระด้วยตนเอง และเล่นร่วมกับเด็กอื่น ซึ่งจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และมีโอกาสพัฒนาทักษะต่าง ๆ ไปพร้อมกัน

เพลย์รัส (Playrus. 2546 : 1 - 2) กล่าวถึงมุมมองประสบการณ์การเล่นของเด็กระดับปฐมวัย รูปแบบการเล่นกึ่งชี้แนะ (semi structured play) ว่าเป็นการเล่นที่อยู่ในสถานการณ์ระหว่างการเล่นอิสระกับการเล่นชี้แนะ คือ เป็นการเล่นที่让孩子เล่นตามลำพังยามว่างสามารถที่จะเลือกของเล่นได้อย่างเสรี แต่ในระหว่างที่เด็กเล่น ครูหรือผู้ปกครองจะสังเกตพฤติกรรมการเล่นของเด็ก แล้วจะเข้าไปพูดคุยหรือเล่นร่วมกับเด็กในโอกาสที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้เด็กรู้จักการสังเกตนำไปสู่การค้นพบ และการแก้ปัญหา เช่นถ้าสังเกตว่าเด็กเล่นรูปแบบซ้ำ ๆ อาจเข้าไปเปลี่ยนรูปแบบการเล่นให้เด็กดู โดยไม่พูดอะไร จะเป็นการกระตุ้นให้เด็กเกิดการคิดค้น และนำไปสู่รูปแบบการเล่นใหม่ ส่วนการเล่นอิสระ (unstructured play or free play) เป็นการเล่นที่เด็กเล่นได้อย่างอิสระทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน ในบ้านหรือนอกบ้าน ซึ่งเด็กจะมีอิสระในการเลือกเล่นตามลำพัง หรือเล่นเป็นกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นการเล่นแบบไม่มีกฎเกณฑ์ ควรมีการจัดอุปกรณ์ให้เด็กเล่นหรือทำกิจกรรมตามความพอใจ กิจกรรมการเล่นอาจเป็นมุมต่าง ๆ เช่น มุมสร้างสรรค์ กิจกรรมศิลปะ หรือเครื่องเล่นสนาม

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่ามุมมองประสบการณ์การเล่นของเด็กปฐมวัย เป็นการจัดสื่อ วัสดุอุปกรณ์และเครื่องเล่นต่าง ๆ เป็นพวก เป็นกลุ่มโดยตั้งชื่อมุมให้สอดคล้องกับสื่อและเนื้อหาโดยให้เด็กมีโอกาสเลือกเล่นได้อย่างอิสระตามความสนใจ หรือการเล่นที่มีครู ผู้ปกครองเข้าไปร่วมเล่นด้วยในโอกาสที่เหมาะสมแบบกึ่งชี้แนะเพื่อให้เด็กเกิดการคิดค้นรูปแบบการเล่นใหม่

6. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเล่นของเด็กปฐมวัย

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเล่น นักจิตวิทยาหลายคนให้แนวคิดเกี่ยวกับการเล่นของเด็กไว้มากมาย ซึ่งล้วนแต่ให้ความสำคัญต่อการเล่นของเด็กทั้งสิ้น นักจิตวิทยาชื่อ สคาร์ฟ (Scarfe; อ้างถึงใน ฉวีวรรณ กิณาวงค์. 2533 : 113) ให้แนวคิดว่า การเล่นของเด็กคือ วิธีการค้นพบโลกใหม่ เป็นการทดลองให้เด็กสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับโลกโดยรอบ การเล่นทำให้เด็กเรียนรู้วิธีเรียน ช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวเองกับโลกโดยรอบกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ กับการเรียน การทำงานและฝึกทักษะที่จำเป็นกับชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่นทำให้เด็กเกิดความมั่นใจ และค้นพบความชอบ ความถนัด ความเป็นตนเองที่ละน้อย

สุชา จันท์ธอม (2543 : 83) ได้รวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเล่น ไว้ว่าการเล่นเป็นการระบายพลังงานที่เหลือซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ เพื่อเขาจะได้เจริญเติบโตต่อไป การเล่นเป็นการหาความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นการพักผ่อนหย่อนใจของเด็ก ทำให้รู้สึกสดชื่นเบิกบาน ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยเช่นกับการทำงาน ถึงแม้จะต้องออกแรงเหมือนกัน การเล่นเป็นการเลียนแบบบรรพบุรุษ เด็กมักจะเล่นอะไรตามอย่างพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ที่เด็กเคยเห็นมา ซึ่งเป็นการ

เตรียมกิจกรรมสำหรับอนาคต การเล่นเป็นการชดเชยสิ่งที่ขาดไป เด็กบางคนไม่สมหวังในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็จะแสดงออกมาโดยการเล่น เช่น เด็กผู้หญิงบางคนอยากมีน้องอู๋แต่ไม่มี ก็จะหาตุ๊กตามาเล่นเป็นน้อง เอามาอู๋ม อาน้ำ บ้อนข้าว ฯลฯ ส่วนเด็กผู้ชายบางคนอยากเป็นทหาร แต่ตัวเป็นไม่ได้ก็จะสมมุติให้ตุ๊กตาเป็นทหาร ตัวเองทำหน้าที่ออกคำสั่งบังคับบัญชาตามแบบทหาร

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต 1 (2546 : 4) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการเล่นของเด็กว่า การเล่นถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในชีวิตเด็กทุกคน เด็กจะรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้สังเกต มีโอกาสทำการทดลอง สร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหาและค้นพบด้วยตนเอง การเล่นจะมีอิทธิพลและมีผลดีต่อการเจริญเติบโต ช่วยพัฒนาร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา จากการเล่นเด็กมีโอกาสเคลื่อนไหว ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ได้ใช้ประสาทสัมผัสและการรับรู้ ผ่อนคลายอารมณ์ และแสดงออกถึงตนเอง เรียนรู้ความรู้สึกของผู้อื่น การเล่นจึงเป็นทางที่เด็กจะสร้างประสบการณ์เรียนรู้สิ่งแวดล้อม เรียนรู้ความเป็นอยู่ของผู้อื่น สร้างความสัมพันธ์อยู่ร่วมกับผู้อื่นกับธรรมชาติรอบตัว ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยจึงถือ “การเล่น” อย่างมีจุดมุ่งหมาย เป็นหัวใจสำคัญของการจัดประสบการณ์ให้กับเด็ก

ฟอร์แมนและฮิล (Forman and Hill. n.d.; อ้างถึงใน ฉันทนา ภาคบงกช. 2541 : 13 – 20) กล่าวว่าพัฒนาการทางการรู้คิดของเด็กในช่วงอายุ 6 ขวบแรกของชีวิต ซึ่งเพียเจต์ได้ศึกษาไว้เป็นประสบการณ์สำคัญที่เด็กควรได้รับการส่งเสริมมี 6 ชั้น คือ ชั้นความรู้แตกต่าง (absolute differences) เด็กเริ่มรับรู้ในความแตกต่างของสิ่งของที่มองเห็น ชั้นรู้สิ่งตรงกันข้าม (opposition) ชั้นนี้เด็กรู้ว่าของต่าง ๆ มีลักษณะตรงกันข้ามเป็น 2 ด้าน เช่น มี – ไม่มี เล็ก – ใหญ่ เป็นต้น ชั้นรู้หลายระดับ (discrete degree) เด็กเริ่มรู้จักคิดเกี่ยวกับลักษณะที่อยู่ตรงกลางระหว่างปลายสุดสองปลาย เช่น มาก ปานกลาง น้อย ชั้นเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง (variation) เด็กสามารถเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ เช่น บอกถึงความเจริญเติบโตของต้นไม้ ชั้นรู้ผลของการกระทำ (function) ในชั้นนี้เด็กจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลง ชั้นการทดแทนอย่างลงตัว (exact compensation) เด็กจะรู้ว่าการทำให้ของสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลต่ออีกสิ่งหนึ่งอย่างหักเหกัน ทิศทางของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมมุ่งไปสู่ระดับสมดุลที่สูง ดังนั้นขั้นพัฒนาการที่กล่าวมานี้เป็นความสามารถที่ปรากฏ และพัฒนาขึ้นตามลำดับในขณะที่เด็กเล่นหรือเล่นกับเพื่อน หากมีโอกาสเล่นสิ่งต่าง ๆ ด้วยกิจกรรมที่เหมาะสมจะช่วยให้เด็กพัฒนาด้านการรู้คิดอย่างเต็มที่

แมนนิ่งและชาร์พ (Manning & Sharp, 1986; อ้างถึงใน นกเนตร ธรรมบวร.2546 :144) กล่าวว่า การเล่นจะมีประโยชน์และเป็นผลดีกับเด็กมากขึ้นถ้าผู้ใหญ่ได้มีส่วนร่วมในการเล่น

เพราะการจัดเตรียมสิ่งแวดล้อมและวัสดุอุปกรณ์ในการเล่นสำหรับเด็กแต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ครูจำเป็นต้องกระตุ้นโดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการเล่น พูดคุยและถามคำถามให้เด็กคิด ซึ่งเด็กมักต้องการให้ผู้ใหญ่ช่วยริเริ่มการเล่นสำหรับตน หรือมีส่วนร่วมในการเล่น แต่ควรระมัดระวังการเข้าไปขัดจังหวะหรือควบคุมการเล่นของเด็ก

จอห์นสัน คริสตี้ และเยอร์เกย์ (Johnson, Christie and Yawkey. 1987 :

169 – 177) ได้แบ่งชนิดของวัสดุของเล่นเป็น 4 ประเภท คือ 1) วัสดุของเล่นเกี่ยวกับการสอนและการให้ความรู้ (instructional materials) ส่วนใหญ่เป็นของเล่นสำเร็จรูปที่เน้นพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก โดยการออกแบบให้สอนทักษะเฉพาะด้าน และก่อให้เกิดความคิดรวบยอดภายในตัวเด็ก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการอ่าน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และการศึกษาทางสังคม ซึ่งได้จากการเล่นของเล่นแต่ละชนิด ได้แก่ภาพตัดต่อ ของเล่นประเภทการเรียงลำดับ ของเล่นประเภทเชือก แบบซ้อนภาพชุดหมุดตอก 2) วัสดุของเล่นที่เป็นของจริง (real materials) วัสดุการเล่นเป็นวัสดุที่มีลักษณะเฉพาะ วัสดุของเล่นเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ของเด็กได้อย่างยอดเยี่ยม เนื่องจากสามารถปรับเปลี่ยนได้หลายรูปแบบ และทำให้เด็กเกิดแรงจูงใจในการอยากเล่นเลียนแบบผู้ใหญ่ที่ตนเองยึดเป็นต้นแบบ วัสดุของเล่นชนิดนี้ได้แก่ ททราย โคลน น้ำ ดินเหนียว อาหาร เครื่องมือช่างไม้ เสื้อผ้าแบบผู้ใหญ่ ได้แก่ ททราย น้ำ และโคลน ดินเหนียว และแป้งโด อาหาร ไม้ และเครื่องมือช่างไม้ 3) วัสดุของเล่นที่เกี่ยวกับการสร้าง (constructional materials) ได้แก่ บล็อก ชุดสร้าง 4) ของเล่น (toys) ได้แก่ ของเล่นที่เป็นของใช้ในบ้านเรือน ของเล่นที่เป็นยานพาหนะ ของเล่นที่เป็นรูปสัตว์ หรือตัวการ์ตูน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า สื่อสำหรับเด็กมีทั้งวัสดุที่เป็นธรรมชาติ วัสดุที่เป็นของจริง วัสดุที่เลียนแบบของจริงหรือจำลองมาจากของจริงและวัสดุสื่อสำเร็จรูปที่เน้นพัฒนาการเฉพาะด้าน ดังนั้นวัสดุที่ใช้ควรคำนึงถึงความปลอดภัยสำหรับเด็ก

ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย

1. ความหมายของความคิดสร้างสรรค์

ปัจจุบันมีผู้ให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์มาก และคำว่าความคิดสร้างสรรค์ เป็นคำที่เรานิยมเรียกกันจนติดปากและนึกถึงความหมายต่าง ๆ เช่น การมีความคิดริเริ่ม การคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เป็นต้น และได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้

ไซส เลียมแก้ว (อ้างถึงในสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2539 : 68) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถทางสมองของบุคคล เป็นความสามารถที่จะระลึกถึงมโนคติต่าง ๆ ที่เคยเรียนรู้ไปแล้วออกมาได้มาก เป็นการระลึกที่ได้มาจากการคิดหลายทาง จนทำให้ได้มโนคติแปลก ๆ ออกมาจากกระบวนการระลึกลักษณะนั้นด้วย การระลึกดังกล่าวอาจจะช่วยทำให้เกิดขึ้นได้โดยใช้สิ่งเร้าจากภายนอก

สุจินต์ ปริชามารถ (อ้างถึงในสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2539 : 68) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถที่จะรวบรวมสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันเข้าเป็นสิ่งใหม่ รูปใหม่ และอาจนำไปใช้ในแง่ใดแง่หนึ่งได้ ความสามารถนี้แสดงออกโดยการสนองตอบต่อสิ่งเร้า โดยสิ่งเร้าจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความคิดต่อเนื่องสัมพันธ์กันไปจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ ในกระบวนการนี้ตอนแรกจะนึกถึงสิ่งธรรมดาทั่วไปก่อน ต่อจากนั้นก็ระลึกถึงสิ่งที่ ค่อย ๆ ยกขึ้น

สุโขทัยธรรมมาธิราช (2539 : 68) ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถในการคิดสิ่งที่แปลกใหม่ เป็นความสามารถที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแง่มุมมองใหม่ และเป็นกระบวนการคิดหลายทิศทางซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จในการคิดแก้ปัญหา

กิลฟอร์ด (Guilford. 1959 : 389) ความคิดสร้างสรรค์เป็นสมรรถภาพทางด้านสมองที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ซึ่งจะมีมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละตัวบุคคล เป็นความคิดแบบหลายทาง หรือแบบอเนกนัย ซึ่งประกอบด้วยความคิดคล่อง ความคิดยืดหยุ่นและความคิดริเริ่ม

ทอเรนซ์ (Torrance. 1962 : 16) ความสามารถของบุคคลในการคิดสร้างสรรค์ หรือสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่มีผู้ใดคิดทำมาก่อน มีลักษณะเป็นผลงานที่ริเริ่มโดยไม่มีตัวแบบหรือหุ่นให้ เช่น การวาดภาพ การแต่งเพลงหรือคำประพันธ์ แสดงออกอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ทั้งทางวิทยาศาสตร์และศิลปะ การประดิษฐ์ขึ้นใหม่โดยอาศัยสิ่งประกอบพื้นฐานที่มีอยู่ การนำเอาความคิดของผู้อื่นมาดัดแปลงหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยชี้ให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน และเป็นงานที่ยังไม่มีผู้ใด คิดทำหรือค้นพบมาก่อนเลย

เมสัน (Mason. 1960; อ้างถึงใน สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2539 : 67) ได้อธิบายว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นเรื่องของความสามารถในการเชื่อมโยง คนที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงสามารถ เชื่อมโยงสิ่งที่มีอยู่แล้วตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไปให้สัมพันธ์กัน โดยที่ความสัมพันธ์เช่นนั้นไม่เคยมีมาก่อน และสามารถมองเห็นความสัมพันธ์นั้นได้ ขณะที่มีความคิดสร้างสรรค์ต่ำมองข้ามไป

เมดนิค (Mednick. 1961; อ้างถึงใน กรมการฝึกหัดครู. 2521) ได้ขยายความหมายของความคิดสร้างสรรค์ในรูปของกระบวนการคิดแบบ “โยงสัมพันธ์” ระหว่างสิ่งเร้ากับการ

ตอบสนอง ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงจะเป็นผู้ที่สามารถคิดโยงสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองต่าง ๆ ที่แปลกใหม่ได้มากกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่าผู้ที่คิดในทางเดียว

วอลลาซและโคแกน (Wallach and Kogan. 1965; อ้างถึงใน สุโขทัยธรรมมาธิราช. 2539 : 67) มีความเชื่อว่า ความคิดสร้างสรรค์หมายถึง ความสามารถที่จะคิดโยงสัมพันธ์ (association) ได้ กล่าวคือ เมื่อระลึกสิ่งใดได้ก็จะเป็นสะพานให้ระลึกสิ่งอื่นได้ต่อไป สัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถของแต่ละคนในการคิดหลายทิศทางที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องอย่างเป็นกระบวนการในแง่มุมมองแปลกใหม่ ไปสู่ความสำเร็จในผลงานและการคิดแก้ปัญหา

2. ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย

การที่บุคคลสามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง ดังนั้นในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กจึงจำเป็นต้องเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องกับเด็กเข้าใจตรงกันว่า จะต้องมุ่งส่งเสริมให้เด็กคิดสร้างสรรค์ในทางที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้ใด เพื่อให้การคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อสังคมโดยรวมและต่อตนเอง จึงมีผู้ให้ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ในเด็กปฐมวัยไว้ ดังนี้

ผุสดี กุฎอินทร์ (2537 : 73) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้ คือ มีคุณค่าของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อสังคม ได้แก่ ได้คิดสร้างสรรค์สิ่งหนึ่งเพื่อประโยชน์สุขและความก้าวหน้าของสังคม หรือหาวิธีแก้ไขปัญหাজนประสบความสำเร็จและมีประโยชน์ต่อสังคม เช่น ความเจริญก้าวหน้าในด้านการเกษตร การคมนาคม และความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ และมีคุณค่าของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อตนเองความสามารถในการสร้างสรรค์นั้น นับเป็นความสามารถที่มีคุณค่าต่อผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์เองด้วย เพราะการสร้างผลงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งขึ้นมาทำให้ผู้สร้างสรรค์มีความพึงพอใจ และมีความสุข เช่น การที่เด็กสร้างผลงานด้วยตนเองจะสร้างความพึงพอใจแก่เด็ก ไม่ว่าจะเป็นการวาดภาพ การต่อสิ่งของให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ การคิดเกมการเล่นที่แปลกใหม่ เด็กจะเกิดความภาคภูมิใจในความสามารถของตน มั่นใจในตนเอง ซึ่งมีผลไปถึงแบบแผนบุคลิกภาพและความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมของเด็ก

ละมุล ชัชวาล (2543 : 26) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะสามารถแก้ไขปัญหา กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และสังคม โดยส่วนรวมให้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น อันจะขยายผลดีสู่ประเทศชาติต่อไป ทำให้รู้จักคิดแก้ปัญหา

ต่าง ๆ และสนใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งแสดงออกโดยการศึกษาค้นคว้าทดลอง และยังก่อให้เกิดจินตนาการ รวมถึงผลงานใหม่ ๆ ด้วย

สุรางค์ ไคว่ตระกูล (2545 : 143) กล่าวถึง ความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นพฤติกรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะคนที่มีความคิดสร้างสรรค์มักจะเป็นผู้ที่มีบทบาทที่จะนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติ โดยเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดค้นประดิษฐ์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ หรือแสดงความสามารถดีเด่นทางวรรณคดีและศิลปะ บุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์มีบทบาทที่สำคัญ และเป็นที่ต้องการของสังคมการแข่งขันอย่างเช่นปัจจุบันอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ต่างที่เกิดขึ้นให้คิด และแก้ปัญหาตลอดเวลา

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์มีคุณค่า และความสำคัญอย่างยิ่งที่สามารถช่วยในการแก้ปัญหา การแสดงออกทางการศึกษาค้นคว้าทดลอง ก่อให้เกิดความคิดจินตนาการในการสร้างสรรค์ผลงานใหม่ ๆ ที่ทำให้บุคคลนั้นกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมโดยส่วนรวมให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นอันจะขยายผลไปสู่ประเทศชาติต่อไป

3. ลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์

ทุกคนมีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ แต่ก็มีความแตกต่างกันไปในระดับของผลงาน ได้นักจิตวิทยาหลายคนศึกษาบุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์สูง และมีผลงานเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป โดยพิจารณาลักษณะของบุคคลไว้ ดังนี้

กิลฟอร์ด (Guilford, 1959; cited by Lee, Webberley and Litt, 1976) มีความเห็นว่า คิดสร้างสรรค์มีในคนทุกคน โดยกล่าวว่า คนทั่วไปมักคิดว่าคนที่มีพรสวรรค์เป็นพิเศษที่คนทั่วไปไม่มี แต่นักจิตวิทยาไม่คิดเช่นนั้น นักจิตวิทยายอมรับกันว่าทุกคนมีความสามารถดังกล่าว แต่อยู่ในระดับต่างกัน การแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์มีได้ในทุกคนแม้จะไม่บ่อยครั้งหรือไม่เลิศเลอ

ทอเรนซ์ (1962) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า ผลของความคิดสร้างสรรค์นั้นไม่จำเป็นต้องถึงขั้นสูงสุดดังเช่นการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือการสร้างทฤษฎีใหม่แต่อาจเป็นขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ดังนี้ ขั้นที่ 1 เป็นขั้นที่แสดงความคิดอิสระ เป็นความคิดริเริ่มโดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของงาน ขั้นที่ 2 เป็นขั้นที่ได้งานที่เป็นผลผลิต ซึ่งต้องอาศัยทักษะบางประการ ขั้นที่ 3 เป็นขั้นที่ทำงานคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เหมือนใคร ขั้นที่ 4 เป็นการปรับปรุงงานขั้นที่สามให้ดีขึ้น ขั้นที่ 5 เป็นงานที่เกิดจากการคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมขั้นสูงสุด เช่น การค้นพบทฤษฎีหรือหลักการใหม่ ๆ

ลี เว็บบอร์ลีและลิทท์ (Lee, Webberley and Litt. 1976) กล่าวว่า การที่บุคคลจะเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ โดยแต่ละองค์ประกอบไม่สามารถทำให้เกิดการสร้างสรรค์ได้โดยลำพัง องค์ประกอบดังกล่าวได้แก่ ผลงานสร้างสรรค์ กระบวนการคิดสร้างสรรค์ บุคลิกภาพที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ เช่น ความสนใจ แรงจูงใจ และค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อผลของความคิดสร้างสรรค์และสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ขึ้นมาได้

แจคสันและเมสซิก (Jackson and Messick. 1965; cited by Lee, Webberley and Litt. 1976) เสนอให้พิจารณาคำความคิดสร้างสรรค์จากเกณฑ์ 4 ประการ คือ ความแปลกใหม่ ความเหมาะสม ความเปลี่ยนแปลงและการประมวลความคิดเข้าด้วยกัน โดยต้องให้สภาวะทั้ง 4 ประการอยู่ในระดับที่สมบูรณ์ก่อนจึงจะเรียกว่า การสร้างสรรค์ กล่าวคือ ผลงานการสร้างสรรค์จะต้องเป็นสิ่งที่แปลกไปจากปกติธรรมดา ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีความเหมาะสมสอดคล้อง ต้องมีความเปลี่ยนแปลงในด้านวิธีการเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ต้องมีความสามารถที่จะประมวลประสานความคิดทั้งหมดเข้าด้วยกัน

แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ที่มีผู้ยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลาย คือ แนวคิดของกิลฟอร์ด และได้เสนอว่าความคิดแบบอเนกนัย หรือความคิดหลายทิศทางเป็นตัวชี้วัดที่สุดของความคิดสร้างสรรค์และได้ระบุความสามารถที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตของความคิดแบบอเนกนัยไว้ 4 ประเภท คือ ความคล่องตัวในการคิด (fluency) หมายถึง ความสามารถในการคิดได้รวดเร็วและมีปริมาณการตอบสนองได้มาก ความคิดยืดหยุ่น (flexibility) หมายถึง ความสามารถในการปรับรูปแบบการคิดในการแก้ปัญหา ความคิดไม่ซ้ำแบบ (originality) หมายถึง ความคิดสิ่งแปลกใหม่ที่แตกต่างไปจากบุคคลอื่น ความคิดตกแต่ง (elaboration) หมายถึงความคิดเกี่ยวกับการเพิ่มเติมตกแต่งรายละเอียดให้มากขึ้น ให้สมบูรณ์ขึ้น

จอห์นสัน (Johnson. 1979) ได้รวบรวมคุณลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์สูงจากการศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยา พอสรุปได้ คือ มีความคล่องตัวในการคิด สามารถที่จะแสดงความคิดได้มากมายและรวดเร็ว มีความคิดยืดหยุ่น มีความเข้าใจและไวต่อปัญหา ช่างคิด ช่างค้น มีความริเริ่มที่ไม่ซ้ำแบบใคร มีความสนใจปัญหาที่ต้องเผชิญ มีความมานะในการติดตามปัญหา มักใช้เวลาไปในการสำรวจและวิเคราะห์ ชอบทำกิจกรรมที่ต้องใช้ความคิด ใช้จินตนาการ และใช้การสำรวจ มีความสงสัย และคิดไตร่ตรองก่อนที่จะตัดสินใจทำอะไรลงไป มีความเป็นตัวของตัวเองมีอิสระในการตัดสินใจ ไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์ที่ใช้กันอยู่ มีความนิยมสิ่งใหม่ และสิ่งที่ยู่ยากซับซ้อน ไม่ยึดถือของเดิม คิดและเชื่อมโยงความคิดในทางที่แปลกใหม่ มีความสามารถ

คิดเชื่อมโยงสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ลักษณะอื่น ๆ เกี่ยวกับผู้มีความคิดสร้างสรรค์สูง ได้แก่ มีสติปัญญาดี มีพลังที่จะทำงานต่าง ๆ มีความมุ่งมั่นสูง มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เป็นคนตรงไปตรงมา พูดจาเปิดเผยและเป็นบุคคลที่น่าสนใจ

จากการศึกษาลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นคุณลักษณะที่มีอยู่ในตัวบุคคลทุกคน แต่ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์สูง จะเป็นผู้ที่สามารถคิดได้หลายทิศทาง หลายรูปแบบ อย่างคล่องแคล่วโดยไม่ซ้ำแบบใคร ชอบสำรวจคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ประสพการณ์ใหม่ ๆ เสมอ ด้วยความเป็นตัวของตัวเอง

4. กระบวนการของความคิดสร้างสรรค์

กระบวนการความคิดสร้างสรรค์ เป็นวิธีการคิดและการทำงานของสมองอย่างเป็นขั้นตอน และสามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้ โดยกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ที่นักการศึกษาและนักจิตวิทยาได้เสนอไว้หลายท่าน ดังนี้

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2542 : 159) ได้แบ่งขั้นตอนของความคิดสร้างสรรค์ ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ (preparation) เป็นระยะของการเก็บรวบรวมข้อมูลและการคิดพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ ขั้นฟักตัว (incubation) เป็นขั้นตอนของการพยายามคิดมองหาถึงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลต่าง ๆ ที่นำมาพิจารณาเพื่อทำการเชื่อมโยงหรือผสมผสานต่อไป ขั้นการกระจ่างชัด (insight) เป็นขั้นที่สามารถคิดได้ เกิดความกระจ่างชัดมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่ และขั้นตรวจสอบ (verification) เป็นขั้นของการลงมือตรวจสอบว่าความคิดนั้นเป็นจริงหรือไม่ ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร เหมาะสมหรือไม่ เพื่อตั้งเป็นกฎเกณฑ์ต่อไป

จากขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการความคิดสร้างสรรค์ คล้ายคลึงกับกระบวนการแก้ปัญหา แต่มีความแตกต่างกันคือ กระบวนการแก้ปัญหามีวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เด่นชัดเฉพาะเรื่อง ส่วนกระบวนการความคิดสร้างสรรค์จำเป็นที่บุคคลจะต้องรู้จักใช้จินตนาการ และการรู้จักแก้ปัญหา ด้านความคิดสร้างสรรค์จำเป็นต้องมีจินตนาการและถ้าขาดจินตนาการแล้วก็มักจะไม่สามารถแก้ปัญหาทางความคิดสร้างสรรค์ได้

ทอเรนซ์ (Torrance, 1969) ได้เสนอกระบวนการความคิดสร้างสรรค์เหมือนกับ การแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ โดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน คือ การค้นพบความจริง (fact finding) ขั้นนี้เริ่มจากการเกิดความรู้สึกกังวล สับสน วุ่นวาย แล้วจึงพยายามตั้งสติหาข้อมูลว่าคืออะไร การค้นพบปัญหา (problem finding) มีความเข้าใจความกังวลใจว่าเกิดจากปัญหา การตั้งสมมุติฐาน (idea finding) เมื่อรู้ว่ามีปัญหาเกิดขึ้นก็จะพยายามคิดและตั้งสมมุติฐานขึ้น รวบรวม

ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการทดสอบสมมุติฐานต่อไป การค้นพบคำตอบ (solution finding) เป็นการค้นพบคำตอบจากการทดสอบสมมุติฐาน และการยอมรับผลจากการค้นพบ (acceptance finding) เป็นการยอมรับคำตอบที่ได้จากการพิสูจน์เรียบร้อยแล้วจะแก้ปัญหาสำเร็จได้อย่างไร จากการค้นพบจะนำไปสู่หนทางที่ทำให้เกิดแนวคิดหรือสิ่งใหม่

กิลฟอร์ด (Guilford, 1967 อ้างถึงใน กรมวิชาการ, 2535 : 8 – 9) กล่าวว่า คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ต้องมีความฉับไวที่จะรับรู้ปัญหา เห็นปัญหา สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดใหม่ ๆ ได้ง่าย มีความสามารถที่จะสร้าง หรือแสดงความคิดเห็นใหม่ ๆ และปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ซึ่งวิธีการคิดของคนเราเป็นตามลำดับขั้น ดังนี้ ขั้นการรู้และการเข้าใจ (cognition) หมายถึง ความสามารถของสมองในการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ขั้นการจำ (memory) คือ ความสามารถของสมองในการสะสมข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มา และสามารถระลึกออกมาได้ตามที่ต้องการ ขั้นการคิดแบบอเนกนัย (divergent thinking) หมายถึง ความสามารถของสมองในการให้การตอบสนองได้หลาย ๆ อย่าง จากสิ่งเร้าที่กำหนดให้โดยไม่กำหนดจำนวนคำตอบ ขั้นการคิดแบบเอกนัย (convergent thinking) หมายถึง ความสามารถของสมองในการให้การตอบสนองที่ถูกต้อง และดีที่สุดจากข้อมูลที่กำหนดให้ ขั้นการประเมินค่า (evaluation) หมายถึง ความสามารถของสมองในการตัดสินข้อมูลที่กำหนดให้ตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้

5. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ด (Guilford) ได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบเฉพาะทางสติปัญญา โดยสร้างเป็นแบบจำลองที่เรียกว่า โครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ดขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 เขาเห็นว่าสติปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดจากการร่วมกันของมิติทั้ง 3 มิติ คือ วิธีการคิด (operation) เนื้อหา (content) และผลของการคิด (products)

มิติด้านวิธีการคิดแบ่งออกเป็น 5 ประการ คือ คิดแบบรู้และเข้าใจ (cognition : C) คิดแบบจำ (memory : M) คิดแบบอเนกนัย (divergent thinking : D) คิดแบบเอกนัย (convergent thinking : N) คิดแบบประเมิน (evaluation : E)

มิติด้านเนื้อหา แบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ ภาพ (figural : F) สัญลักษณ์ (symbolic : S) ภาษา (semantic : M) พฤติกรรม (behavior : B)

มิติด้านผลของการคิด แบ่งออกเป็น 6 ประการ คือ หน่วย (unit : U) จำพวก (classes : C) ความสัมพันธ์ (relations : R) ระบบ (systems : S) การแปลงรูป (transformation : T) การประยุกต์ (implication : I)

มิติด้านผลของการคิด หมายถึงมิติที่แสดงผลที่ได้จากการทำงานของสมองได้รับ ข้อมูลจากมิติด้านเนื้อหาและใช้ความสามารถในการตอบสนองต่อข้อมูลหรือสิ่งเร้าที่ได้รับในมิติ ด้านวิธีการคิด แล้วผลที่ได้จะออกมาเป็นมิติด้านผลการคิด ซึ่งผลของการคิดแบ่งเป็น 6 ลักษณะ ดังนี้

1) หน่วย (unit) หมายถึงสิ่งที่มีคุณสมบัติเฉพาะและแตกต่างไปจากสิ่งอื่น ๆ เช่น คน แมว นก เป็นต้น

2) จำพวก (classes) หมายถึงประเภท หรือจำพวก หรือกลุ่มของหน่วยที่มี คุณสมบัติร่วมกัน เช่น คน แมว ปลา วาฬ เป็นจำพวกเดียวกัน เพราะต่างก็เลี้ยงลูกด้วยนม

3) ความสัมพันธ์ (relations) หมายถึงการเชื่อมโยงผลที่ได้จากการจับคู่เข้าด้วยกัน โดยอาศัยลักษณะบางประการเป็นเกณฑ์ อาจอยู่ในรูปของหน่วยกับหน่วย จำพวกกับจำพวก หรือ ระบบกับระบบก็ได้ เช่น พระกับวัด คนกับบ้าน นกกับรัง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับที่อยู่อาศัย

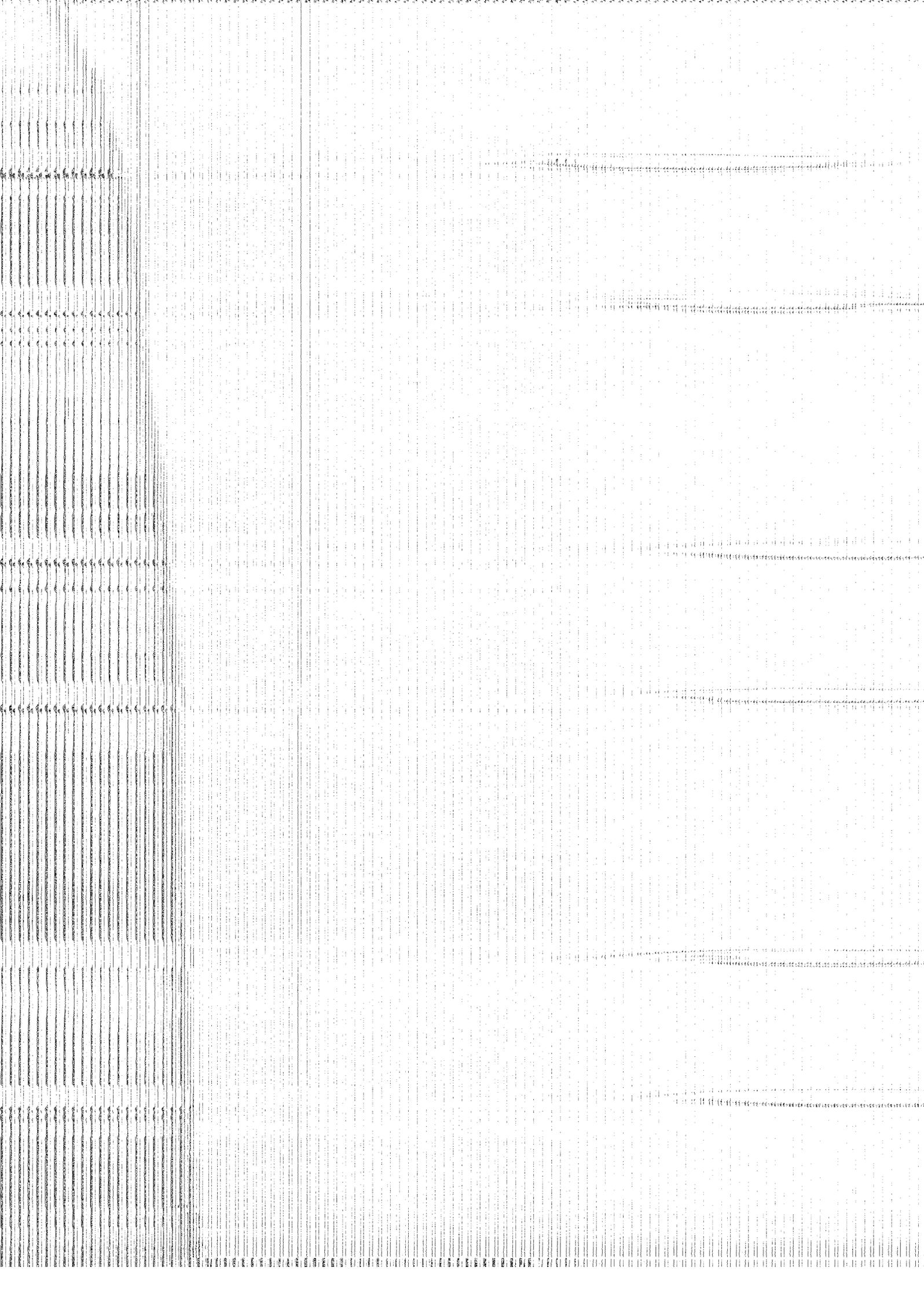
4) ระบบ (systems) หมายถึงการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผลที่ได้หลาย ๆ คู่ เข้าด้วยกันอย่างมีระเบียบแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน เช่น 1 3 5 7 9 เป็นระบบเลขคี่

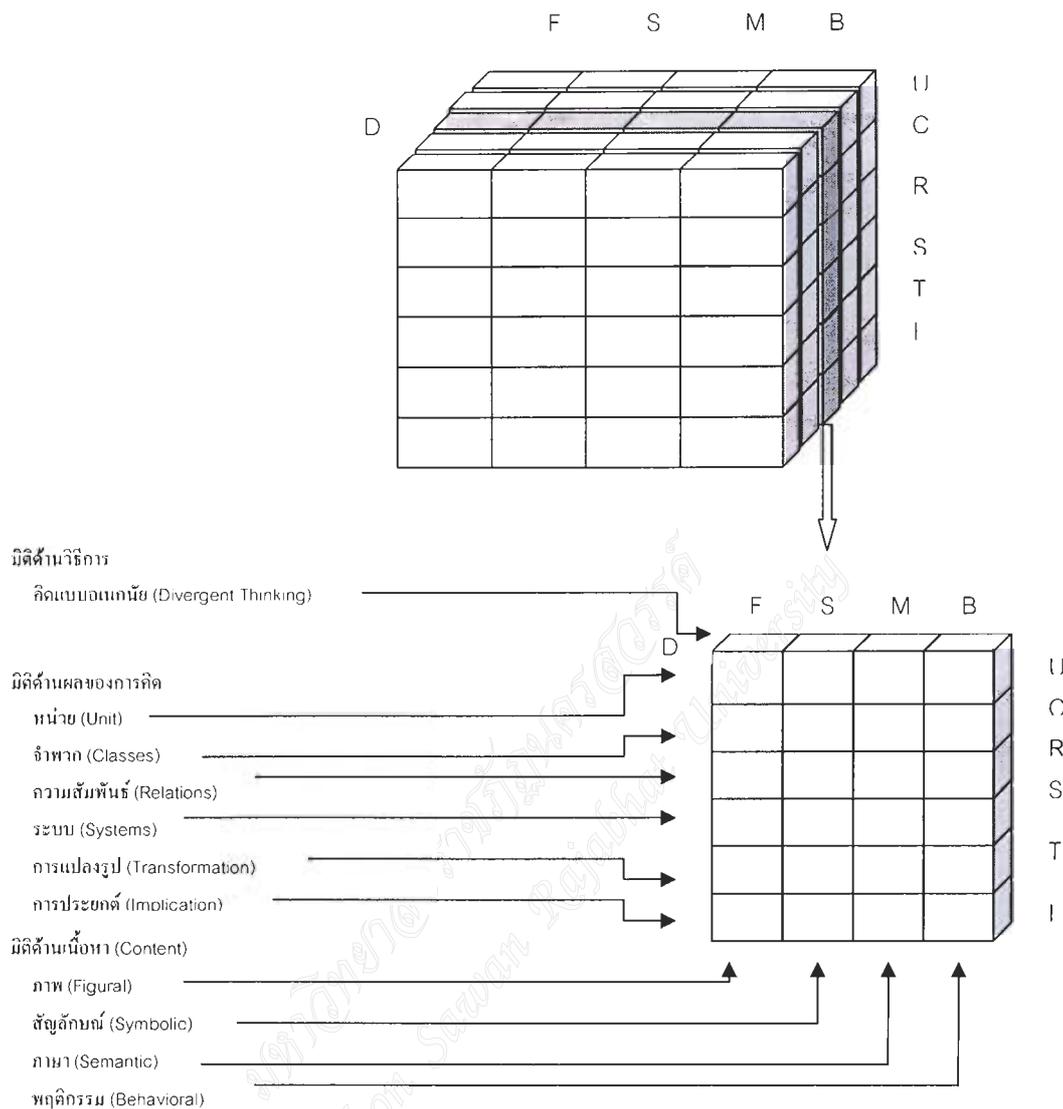
5) การแปลงรูป (transformation) หมายถึงการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือ จัดองค์ประกอบของสิ่งเร้า หรือข้อมูลออกมาในรูปแบบใหม่ เช่น การแปลงรูปสี่เหลี่ยมเป็น เส้นตรง 4 เส้น

6) การประยุกต์ (implication) หมายถึงความเข้าใจในการนำข้อมูลไปให้ขยายความ เพื่อการพยากรณ์ หรือการคาดคะเนข้อความในตรรกวิทยา เช่น “ถ้า... แล้ว...” ก็เป็นพวกใช้การ คาดคะเนโดยอาศัยเหตุผล

ทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญา นี้ นับว่าเป็นพื้นฐานในการศึกษาด้านความคิด สร้างสรรค์ เพราะกิลฟอร์ด อธิบายว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะความคิดแบบอเนกนัย คือ ความคิดหลายทิศทาง หลายแง่หลายมุม คิดได้กว้างไกล ซึ่งเป็นลักษณะความคิดที่จะนำไปสู่การ ประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่เพิ่มขึ้น

จากลักษณะโครงสร้าง 3 มิตินี้รวมกันแล้วได้ความสามารถทางสติปัญญา 120 แบบ หรือ 120 เซลล์ ความสามารถแต่ละแบบย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย ๆ ที่มาจากมิติทั้ง 3 ร่วมกัน ดังรูปที่ 1 จากความสามารถ 120 แบบนี้ ปรากฏว่ามากกว่า 80 แบบ ได้รับการพัฒนา เป็นแบบทดสอบเรียบร้อยแล้ว ดังภาพที่ 2.1





ภาพที่ 2.2 แสดงโครงสร้างทางสติปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์
ที่มา : สุวิทย์ มูลคำ. (2547 : 18)

จากรูปจะเห็นว่ารูปล่างเป็นส่วนหนึ่งของรูปบน ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสติปัญญาของ
กิลฟอร์ด รูปล่างเป็นความสามารถที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ซึ่งมีทั้งหมด 24 แบบ
(สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ. 2541 : 9 – 12)

เดวิส (Davis. 1983 อ้างถึงใน กรมวิชาการ. 2535 : 6 – 7) ได้รวบรวมแนวคิด
เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ของนักจิตวิทยาที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีของความคิดสร้างสรรค์ โดย
แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 4 กลุ่ม คือ

(1) ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงจิตวิเคราะห์ นักจิตวิทยาทางจิตวิเคราะห์หลายคนคือ ฟราวด์ และคริส (Froud and Kris) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเกิดของความคิดสร้างสรรค์ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นผลมาจากความขัดแย้งภายในจิตใต้สำนึกระหว่างแรงขับทางเพศ (libido) กับความรู้สึกผิดชอบทางสังคม (social conscience) ส่วนคูบี และรักก์ ซึ่งเป็นนักจิตวิเคราะห์แนวใหม่ กล่าวว่า ความคิดสร้างสรรค์นั้นเกิดขึ้นระหว่างการรู้สติกับจิตใต้สำนึกซึ่งอยู่ในขอบเขตของจิตส่วนที่เรียกว่า จิตก่อนสำนึก

(2) ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงพฤติกรรมนิยม นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มีแนวความคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยเน้นที่ความสำคัญของการเสริมแรง การตอบสนองที่ถูกต้องกับสิ่งเร้าเฉพาะหรือสถานการณ์ นอกจากนี้ยังได้เน้นความสัมพันธ์ทางสติปัญญา คือ การเชื่อมโยงสัมพันธ์จากสิ่งเร้าหนึ่งไปยังสิ่งต่าง ๆ ทำให้เกิดความคิดใหม่หรือสิ่งใหม่เกิดขึ้น

(3) ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เชิงมนุษยนิยม นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มีแนวความคิดว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่มนุษย์มีติดตัวตั้งแต่กำเนิด ผู้ที่สามารถนำความคิดสร้างสรรค์ออกใช้ได้คือ ผู้ที่มีสัจจะการแห่งตน คือ รู้จักตนเอง พอใจตนเอง และใช้ตนเองเต็มศักยภาพของตน

(4) ทฤษฎี ออตา (AUTA) ทฤษฎีสุดท้ายนี้เป็นรูปแบบของการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล โดยมีแนวคิดว่าความคิดสร้างสรรค์นั้นมีอยู่ในมนุษย์ทุกคน และสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ตามรูปแบบออตา ประกอบด้วย การตระหนัก (awareness) คือ ตระหนักถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อตนเอง สังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และตระหนักถึงความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตนเองด้วยความเข้าใจ (understanding) คือ มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ เทคนิควิธี (techniques) คือ การรู้เทคนิควิธีในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ทั้งที่เป็นเทคนิคส่วนบุคคลและเทคนิคที่เป็นมาตรฐาน การตระหนักในความจริงของสิ่งต่าง ๆ (actualization) คือ การรู้จักหรือตระหนักในตนเอง พอใจในตนเอง และพยายามใช้ตนเองอย่างเต็มประสิทธิภาพ รวมทั้งการเปิดกว้างรับประสบการณ์ต่าง ๆ โดยมีการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม การตระหนักถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การผลิตผลงานด้วยตนเองและการมีความคิดยึดหยุ่นเข้ากับทุกรูปแบบของชีวิต

จากทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและอยู่ในตัวบุคคลทุกคน และสามารถพัฒนาได้ด้วยกระบวนการเรียนรู้

การมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การจัดสภาพบรรยากาศที่เอื้อต่อการคิด การแก้ปัญหา การแสดงออกซึ่งความรู้สึก ความคิดริเริ่มคิดจินตนาการและสามารถผลิตผลงานได้ด้วยตนเอง

6. การส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์ ถือว่าเป็นกระบวนการความคิดที่มีความสำคัญต่อเด็ก ทำให้เด็กสามารถสร้างความคิด สร้างจินตนาการซึ่งทุกคนมีมาแต่กำเนิด หากได้รับการกระตุ้น พัฒนาพลังแห่งการสร้างสรรค์ จะทำให้เด็กเป็นคนมีอิสระทางความคิด มีความคิดนอกกรอบ และสามารถหาหนทางในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้เสมอ ดังนั้นการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการฝึกฝนให้เด็กคิดอย่างสร้างสรรค์ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นคุณภาพในตัวเด็กให้มั่นใจในตนเอง และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น (สุวิทย์ มูลคำ, 2547 : 9) ดังที่มีผู้ให้ความสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้

เยาเวา เดชะคุปต์ (2527 : 180 – 182) ได้เสนอแนะแนวทางในการส่งเสริม และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ว่า จะต้องประกอบด้วย การส่งเสริมอิสรภาพในการทำงาน การฝึกหัดให้เด็กได้รู้จักชื่นชม และมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ควรได้รับการพัฒนา การจัดกิจกรรมให้เด็กได้กระทำตามที่ได้คิดตามที่เด็กพึงพอใจ การพักผ่อนเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ ความคับข้องใจและความก้าวร้าวลง การสร้างวินัยในการทำงานที่ดี การให้โอกาสเด็กได้มีการสำรวจ ตรวจสอบ ค้นคว้าและทดลอง เพื่อค้นพบคำตอบด้วยตนเอง ส่วนผู้สอนก็ต้องคำนึงถึงบทบาทในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ให้เกิดแก่ตัวเด็ก โดยที่ผู้สอนต้องมีทัศนคติที่ดี สามารถเลือกและใช้วัสดุอุปกรณ์ได้อย่างเหมาะสม และคำนึงถึงความสามารถในการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของเด็กแต่ละคน สอดคล้องกับพงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2542 : 161 - 163) ที่ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า ต้องให้เด็กฝึกคิดแปลกไปจากคนอื่น ฝึกหัดให้เป็นคนช่างสังเกต ฝึกตนเองให้มีความคุ้นเคยกับสิ่งที่แปลกอยู่เป็นประจำ ให้อิสรภาพและเวลาในการคิด คิดเชิงสมมุติ อยู่เสมอ กระตุ้นให้เกิดความคิดอย่างคลุ้มเคลือ ไม่ยึดติดกับความถูกต้อง และความผิดพลาด และต้องมีทัศนคติที่ดีต่อชีวิต

อารี รังสินันท์ (2527 : 157) พบว่า ช่วงแรกของชีวิตจนถึง 5 ขวบ เป็นช่วงที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และจะค่อย ๆ ลดลงเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นการส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ สามารถทำได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีด้วยกัน อาทิ การระดมพลังสมอง การคิดให้ได้ปริมาณมากและมีคุณภาพในช่วงเวลาที่จำกัด การฝึกจินตนาการหรือการคิดฝัน คิดในสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น การฝึกแก้ปัญหาสร้างบรรยากาศที่ปลอดภัยและอิสระ การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และฝึกฝนโดยเน้นกระบวนการ

เทคนิควิธีเป็นสำคัญมากกว่าการเรียนรู้ที่ตัวเนื้อหาสาระ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงและพิจารณาถึง ปัญหาและอุปสรรคของความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ ความกลัว ความเคยชิน ความเกียจคร้าน ความมีอคติ การเน้นบทบาทของเพศ การเน้นความสำเร็จ และประณามความล้มเหลว

การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้เจริญงอกงามให้เกิดแก่ผู้เรียน ผู้สอนที่สังเกตเห็น ความสำคัญของการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์จึงต้องมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมาก และได้เสนอแนวทางแก่ผู้สอนในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ดังนี้ คือ สอนให้เด็กได้รู้จักคิด คิดเป็น คิดหลาย ๆ แง่ และสามารถคิดแก้ปัญหาได้สำเร็จ กระตุ้นให้เด็กกล้าแสดงความรู้สึกนึกคิด ออกมาในวิถีทางที่สร้างสรรค์ ส่งเสริมให้เด็กรู้จักใช้จินตนาการและความสามารถของตนเอง อันจะนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์ เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ส่งเสริมให้เด็กได้รู้จักถาม และสนใจต่อคำถามของเด็ก นำวิธีการสอนที่กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องสนับสนุนให้เด็กแสดงออกทางความคิดในเชิงสร้างสรรค์ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้อย่างอิสระ จัดสภาพห้องเรียนให้ดูแปลกใหม่อยู่เสมอ ไม่ควรกำหนดรูปแบบความคิดและบุคลิกภาพของเด็กมากเกินไป

จากแนวคิดในการส่งเสริมและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ พอสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์สามารถฝึก และส่งเสริมให้เกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการ และเทคนิควิธี ด้วยการระดมสมอง การคิดให้ได้ปริมาณมากและมีคุณภาพในเวลาจำกัด ฝึกการคิดจินตนาการ ฝึกการแก้ปัญหาด้วยการสร้างบรรยากาศที่ปลอดภัยและอิสระ

7. การจัดกิจกรรมการเล่นเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์

ในการจัดเครื่องเล่นที่จะช่วยเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กให้เพิ่มพูนขึ้น เด็กควรได้เล่นของเล่นซึ่งสามารถดัดแปลงเป็นสิ่งต่าง ๆ ได้หลายอย่าง เช่น ไม้บล็อก ดินน้ำมัน หรือ ดินเหนียว ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการคิดสิ่งแปลกใหม่ได้ดีกว่าการให้เด็กเล่นของเล่นสำเร็จรูป ดังมีผู้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเล่นสื่อของเล่นเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ไว้ ดังนี้

ดุษฎี บริพัตร ณ อยุธยา (2535 : 183 - 185) กล่าวว่า การตั้งคำถามของครูและการจัดสิ่งแวดล้อมด้วยการสร้างบรรยากาศที่ถ้อยอาศัย และการเล่นของเด็ก โดยครูมีบทบาทเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับจะช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็ก ซึ่งการตั้งคำถามให้เป็น โดยการตั้งโจทย์ให้แปลกเพื่อท้าทาย เพื่อกระตุ้นชี้ชวนให้คิดทุกซอกทุกมุม ทั้งให้คิดในแนวไกลให้คิดหลายด้าน ให้คิดในแง่ใหม่ ที่เรียกว่า คำถามปลายเปิด ซึ่งเชื้อเชิญยั่วยุให้เด็กคิดได้หลายทาง ตอบได้หลายทาง คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบตายตัว จะทำให้เด็กกล้าที่จะตอบ เกิดความมั่นใจ

ขยันคิดจะมีผลทำให้สมองเฉียบคมขึ้นกลายเป็นคนคิดเป็นและทำเป็นและเกิดความคิดสร้างสรรค์
ในที่สุด

พูนสุข บุญยสวัสดิ์และชัยยุทธ บุญยสวัสดิ์ (2541; อ้างถึงใน สุโขทัยธรรมมาธิราช :
504) กล่าวว่าการเล่นและการสังเกตช่วยพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย
เนื่องจากขณะที่เด็กเล่นด้วยความอยากรู้อยากเห็นนั้น เด็กจะสังเกตและสำรวจของเล่นอย่าง
ละเอียดลออ อาจจะแกะ ดึงชิ้นส่วนออกดูให้รู้ว่าของเล่นชิ้นนั้นประกอบกันอย่างไร ข้างในมี
อะไรบ้าง ถ้าเป็นของเล่นที่สร้างสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่นไม้บล็อก แผ่นรูปเรขาคณิตสร้างสรรค์ พลาสติก
สร้างสรรค์เด็กก็จะสังเกตวิธีเล่นและทดลองสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นตามความสนใจโดยใช้จินตนาการ
ของเด็กเอง

กุลยา ตันติผลลาชีวะ (2545 : 39 – 46) เด็กควรได้รับการส่งเสริมให้แสดงออกได้
อย่างอิสระเท่าที่โอกาสและสิ่งแวดล้อมจะอำนวย การศึกษาอนุบาลมีความเฉพาะตรงที่การเรียนรู้
ของเด็กต้องมาจากประสบการณ์ การเล่นการสัมผัสต่าง ๆ ด้วยตัวเด็กเองเป็นสื่อการเรียนรู้ที่
สำคัญของเด็ก ซึ่งการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา โดยที่การเรียนรู้ของเด็กได้มาจาก
การเล่นเป็นสิ่งสำคัญ การสร้างสถานการณ์ และจัดหาสื่ออุปกรณ์การเรียนรู้ เช่น ของเล่นต่าง ๆ
เพื่อให้เด็กแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเมื่อเด็กเล่นเขาจะแสดง
พฤติกรรม อันเป็นความสามารถส่วนรวมในระดับที่มีอยู่ในตัวออกมาเพื่อการคิดอย่างหลากหลาย
ทิศทาง คิดริเริ่มและคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการเล่นอย่างอิสระผ่านของเล่น
เป็นเครื่องมือที่เด็กใช้ในการเล่น ซึ่งการเลือกของเล่นต้องใช้อายุเด็กเป็นเกณฑ์ ไม่จำเป็นต้องใช้
อุปกรณ์ของเล่นสำเร็จรูป เพียงแต่อุปกรณ์ของเล่นต้องเป็นอุปกรณ์ที่เปิดโอกาสให้เกิดการค้นพบ
ตัวเองได้คิด ค้นหา พัฒนาและคิดสร้างสรรค์ที่เรียกว่า อุปกรณ์ประเภททรัพยากรแบบเปิด
(open – ended resources) หรือวัสดุปลายเปิด (open – ended materials) เช่น แท่งไม้ เศษผ้า
ซึ่ง เด็กสามารถนำไปคิดเป็นของเล่นได้หลายทิศทาง ภายหลังจากเลือกของเล่นที่ใช้เป็นเครื่องมือ
ในการเล่น เพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์แล้วครูและผู้ปกครองต้องพยายามทำ
ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ มีใจกว้างที่จะยอมรับความคิดเห็น การกระทำ
และผลงานของเด็กส่งเสริมสนับสนุนให้กำลังใจแก่เด็กผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์

วีณา ประชากุล (2547 : 15) กล่าวว่า การจัดประสบการณ์เพื่อการพัฒนา
ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สำหรับเด็กปฐมวัยจากการสังเกตการเล่น และการซักถามนั้นจะต้องเปิด
โอกาสให้เด็กได้แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของตนด้วยการพูดเล่าเรื่องราวต่าง ๆ การขีดเขียน
ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ การสร้างด้วยวัสดุต่าง ๆ และการแสดงท่าทางต่าง ๆ และสิ่งสำคัญอย่างยิ่งก็

คือ สื่อที่จะทำให้เด็กได้มีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์ด้วย ดังนั้นเราจึงมีความจำเป็นต้องรู้จักจัดหาและเลือกสื่อที่มีประโยชน์ มีประสิทธิภาพ และประหยัด มาจัดประสบการณ์ให้แก่เด็กด้วย

วิลเลียม (Willams. 1971 : 42) กิจกรรมที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์นั้นต้องมีความต่อเนื่อง มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนความเข้าใจในเรื่องพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ของเด็กตามระดับและความสามารถในการแสดงออก

จากการศึกษาการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ด้วยการเล่นของเด็ก ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า การจัดของเล่นประเภทที่ส่งเสริมให้เด็กได้คิดจินตนาการ ของเล่นประเภทสร้างด้วยวัสดุต่าง ๆ ให้เด็กได้สังเกตและแสดงออกตามความคิดของเขาเองอย่างอิสระ และการเล่นโดยมีผู้ใหญ่คอยให้คำชี้แนะจะช่วยส่งเสริมให้เด็กมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่สูงขึ้น

8. การวัดความคิดสร้างสรรค์

8.1 องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์

องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ได้รับอิทธิพลพื้นฐานมาจากทฤษฎีโครงสร้างทางสติปัญญาของกิลฟอร์ด (Guilford) ที่อธิบายสรุปเป็นรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นความสามารถทางสมองที่คิดได้กว้างไกลหลายทิศทาง หรือเรียกว่าลักษณะการคิดแบบอเนกนัย หรือการคิดแบบกระจาย (divergent thinking) ซึ่งอาร์ พันธ์มณี (2545 : 35 – 42) นำมาเป็น 4 องค์ประกอบ ดังนี้

(1) ความคิดคล่องตัว (fluency) หมายถึง ความสามารถในการค้นหาแนวทางที่คล้ายกันในการแก้ปัญหาได้หลายแนวทางในเวลาที่กำหนด แบ่งออกเป็น 4 ชนิด คือ ความคิดคล่องตัวในด้านถ้อยคำ (word fluency) เป็นความสามารถที่จะคิดหาถ้อยคำที่เหมือนกัน หรือคล้ายกันมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ภายในเวลาที่กำหนด ความคิดคล่องตัวทางการแสดงออก (expressional fluency) เป็นความสามารถในการใช้วลี หรือประโยคและนำคำมาเรียงกันอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ได้ประโยคที่ต้องการ และความคล่องแคล่วในการคิด (ideational fluency) เป็นความสามารถที่คิดในสิ่งที่ต้องการในเวลาที่กำหนด

(2) ความคิดยืดหยุ่น (flexibility) หมายถึง ความสามารถในการหาแนวทางที่ไม่ซ้ำกันได้หลายแนวทางในการแก้ปัญหา เช่น ให้คิดว่าจะนำแก้วพลาสติกไปใช้ทำอะไรได้บ้างภายในเวลาที่กำหนด แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือความคิดยืดหยุ่นที่เกิดขึ้นในทันทีทันใด (spontaneous flexibility) เป็นความสามารถที่จะคิดได้หลายทิศทางในเวลาที่กำหนด และความคิดยืดหยุ่นในการดัดแปลง (adapture flexibility) เป็นความสามารถในการดัดแปลงความรู้หรือประสบการณ์ให้เกิดประโยชน์หลาย ๆ ด้าน ซึ่งมีประโยชน์ในการแก้ปัญหา

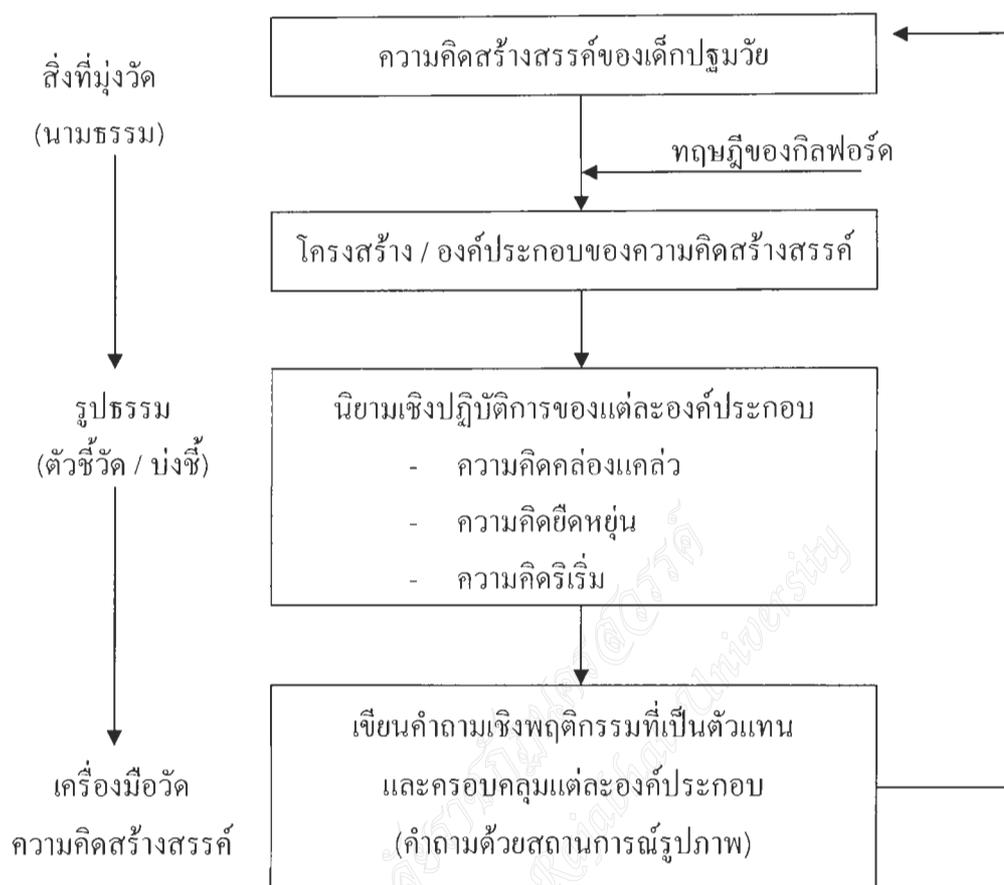
(3) ความคิดริเริ่ม (originality) หมายถึง ความคิดแปลกใหม่ เป็นความคิดที่แตกต่างแตกต่างจากความคิดเดิมซึ่งไม่เหมือนใคร อาจเกิดจากการนำความรู้เดิมมาคิดดัดแปลง และประยุกต์ให้เกิดเป็นสิ่งใหม่ขึ้น ความคิดริเริ่มจึงเป็นลักษณะความคิดที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ความคิดริเริ่มนี้จึงเป็นลักษณะความคิดที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยลักษณะความกล้าคิด กล้าลอง เพื่อทดสอบความคิดของตน

(4) ความคิดละเอียดลออ (elaboration) หมายถึง ความคิดในรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปได้ที่จะนำความคิดนั้นไปสู่การปฏิบัติ การสร้างการกระทำให้เป็นผลสำเร็จ ทำให้เกิดผลงานหรือผลิตผลสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำให้ความคิดริเริ่มนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กิลฟอร์ด และฮอปฟ์เนอร์ (Guilford and Hopfner, 1971 : 125 – 143) ได้ศึกษาองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์เพิ่มเติม และพบว่ามีองค์ประกอบอย่างน้อย 8 อย่าง คือ ความคิดริเริ่ม (originality) ความคิดคล่องตัว (fluency) ความคิดยืดหยุ่น (flexibility) ความคิดละเอียดลออ (elaboration) ความไวต่อปัญหา (sensitivity of problem) ความสามารถในการให้นิยามใหม่ (redefinition) ความซึมซับ (penetration) และความสามารถในการทำนาย (prediction)

8.2 แบบวัดความคิดสร้างสรรค์

เด็กปฐมวัยเป็นเด็กในวัยที่ชอบแสดงออกทางจินตนาการและการคิด โดยผ่านการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรารู้แล้ว สิ่งที่ยังไม่รู้ก็สำรวจทดลองด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างผลงานใหม่ ๆ จากความนึกคิดที่เป็นของตนเองแต่ยังไม่สามารถใช้เหตุผลได้อย่างลึกซึ้ง ต้องอาศัยประสบการณ์ตรงจากการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการวัดความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยตามองค์ประกอบ 3 มิติ (three dimensional model) ของกิลฟอร์ด จึงต้องอาศัยหลักการวัดทางจิตมิติ (psychometrics) มาช่วยในการวัด โดยอาศัยทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ของกิลฟอร์ดนำมาเป็นกรอบของการสร้างเครื่องมือวัดความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย เพื่อสามารถบ่งชี้ถึงโครงสร้าง / องค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ ดังแสดงในภาพที่ 2.3 (บรรพต พรประเสริฐ, 2545 :5 – 8) ดังนี้



ภาพที่ 2.3 แสดงโครงสร้างและองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์

ที่มา : บรรพต พรประเสริฐ (2545 : 5)

การสร้างแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยตามแนวคิดของกิลฟอร์ด มีขั้นตอนดำเนินการสำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

(1) กำหนดจุดมุ่งหมายของการวัดความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย

ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการคิดหลายแง่ หลายมุม เกิดจากการเชื่อมโยงสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันโดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดความคิดแปลกใหม่ที่ต่อเนื่องกันไป สามารถนำไปแก้ปัญหาและประยุกต์ใช้ได้

(2) กำหนดกรอบของการวัดและนิยามเชิงปฏิบัติการ

ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย มีองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ตามแนวคิดของกิลฟอร์ด 3 องค์ประกอบ ดังนี้ ความคิดคล่องแคล่ว (fluency) หมายถึง ความสามารถในการค้นหาคำตอบได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว และคิดได้หลายคำตอบมากที่สุด

เท่าที่จะมากได้ ภายในเวลาที่กำหนดให้ ความคิดยืดหยุ่น (flexibility) หมายถึง ความสามารถในการหาคำตอบได้หลายทิศทาง และมีการดัดแปลง ตลอดจนมีรายละเอียดของความคิดที่เกิดขึ้น ความคิดริเริ่ม (originality) หมายถึง ความสามารถในการค้นหาคำตอบที่แปลกใหม่ ไม่ซ้ำกับใคร

(3) การสร้างแบบวัดความคิดสร้างสรรค์

กำหนดรูปแบบของแบบวัดความคิดสร้างสรรค์สำหรับเด็กปฐมวัย โดยกำหนดสถานการณ์ / คำถามที่เป็นรูปภาพ แล้วให้คิดพิจารณารูปภาพ และมีผู้อ่านข้อความประกอบรูปภาพให้เด็กปฐมวัยคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ในรูปภาพว่ามีอะไรบ้าง และตอบออกมาเป็นคำตอบที่แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ทั้ง 3 องค์ประกอบ และบันทึกคำตอบลงในแบบวัด

(4) นำแบบวัดไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริง / ใกล้เคียง

นำแบบวัดที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิตรวจพิจารณา แก้ไขให้คำแนะนำ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงตามโครงสร้างและเนื้อหา แล้วนำไปทดสอบกับเด็กปฐมวัยที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อนำคะแนนมาคำนวณหาค่าอำนาจจำแนก (discrimination) และค่าความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบวัด

(5) นำแบบวัดไปใช้จริง

เมื่อวิเคราะห์คุณภาพของข้อสอบเป็นรายข้อและวิเคราะห์คุณภาพของแบบวัดทั้งฉบับว่ามีคุณภาพตามเกณฑ์ที่ต้องการ จึงนำแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ไปใช้กับกลุ่มเด็กปฐมวัยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายจริง

เกณฑ์การให้คะแนน

ด้านความคิดคล่องแคล่ว คำตอบละ 1 คะแนน

ด้านความคิดยืดหยุ่น คำตอบจำแนกตามทิศทาง / ประเภทละ 1 คะแนน

ด้านความคิดริเริ่ม คำตอบที่มีจำนวนผู้ตอบซ้ำกันให้คะแนน ดังนี้

จำนวนคำตอบซ้ำกัน 12 % ขึ้นไป ให้ 0 คะแนน

จำนวนคำตอบซ้ำกัน 5 – 11.9 % ให้ 1 คะแนน

จำนวนคำตอบซ้ำกัน น้อยกว่า 5 % ให้ 2 คะแนน

คะแนนความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยได้จากผลบวกของคะแนนความคิดสร้างสรรค์ทั้ง 3 องค์ประกอบ (ความคิดคล่องแคล่ว + ความคิดยืดหยุ่น + ความคิดริเริ่ม)

จากการศึกษาการวัดความคิดสร้างสรรค์ ผู้วิจัยพบว่าแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ของกิลฟอร์ดมีความเหมาะสมกับเด็กระดับปฐมวัย โดยสร้างแบบวัดความคิดสร้างสรรค์ด้านผลผลิตทั้ง 6 ด้านเพื่อวัดและประเมินผลตามเกณฑ์ข้างต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเล่นของเล่นของเด็กปฐมวัย และกิจกรรมที่มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย ซึ่งมีผู้นำเสนอไว้ ดังต่อไปนี้

1. งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาในประเทศ มีดังนี้

วารุณี นวลจันทร์ (2539 : 78 – 87) ได้ศึกษาวิจัยการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์แบบต่อเติมผลงานที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กอายุระหว่าง 5 – 6 ปี ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2539 โรงเรียนชุมชนบ้านโนนสว่าง อำเภอภูซำปูน จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 60 คน ผลการศึกษาพบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์แบบต่อเติมผลงานมีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์แบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยกลุ่มทดลองมีค่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลอง 17.20 และหลังการทดลองมีค่าคะแนนเฉลี่ย 26.20 ส่วนกลุ่มควบคุมมีค่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลอง 17.13 หลังการทดลองมีค่าคะแนนเฉลี่ย 20.46

อุบลรัตน์ ธนรุจิวงศ์ (2539 : 61 – 62) ได้ศึกษาวิจัยผลของกิจกรรมการคิดอเนกนัยต่อพัฒนาการของความคิดสร้างสรรค์ในเด็กอายุ 5 -6 ปี โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กนักเรียนอนุบาลชั้นปีที่ 2 โรงเรียนอนุบาลวัดปรีชาภิบาล กรุงเทพมหานคร จำนวน 60 คน ผลการศึกษาพบว่า เด็กที่ได้รับการจัดกิจกรรมการคิดอเนกนัยมีค่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการทดลอง 18.06 และหลังการทดลองมีค่าคะแนนเฉลี่ย 46.03 ซึ่งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมการคิดอเนกนัยที่ให้แก่กลุ่มทดลองมีผลไปพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กได้

กนิษฐา ชูจันทร์ (2541 : 52 – 54) ได้ศึกษาวิจัยผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางการสอนภาษาธรรมชาติ โดยใช้แกนนำในหน่วยการสอนที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย ของนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3 ที่มีอายุระหว่าง 5 – 6 ปี ซึ่งกำลังเรียนอยู่ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2540 โรงเรียนอนุบาลหน้อย สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร จำนวน 27 คน ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวทางการสอนภาษาธรรมชาติ โดยใช้แกนนำในหน่วยการสอนภาษาธรรมชาติสูงขึ้นไปกว่าการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งค่าเฉลี่ยคะแนนก่อนการทดลองเท่ากับ 25.25 หลังการทดลองค่าคะแนนเฉลี่ยมีค่าเท่ากับ 37.14

จงลักษณ์ ช่างปลื้ม (2541 : 94 – 98) ได้ศึกษาวิจัยความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการวาดภาพของนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 จากการจัดกิจกรรมวาดภาพประกอบการฟังนิทาน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชาย – หญิง ที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นอนุบาลปีที่ 2 โรงเรียน

อนุบาลสุพรรณบุรี อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2540 ผลการศึกษาพบว่า หลังจากที่ได้รับการจัดกิจกรรมวาดภาพประกอบการฟังนิทาน มีพัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์ และมีความสามารถในการวาดภาพจากการทดสอบหลังการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นารี ชมเกษร (2541 : 61) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่เล่นไม้บล็อกแบบอิสระ และเล่นไม้บล็อกแบบครูชี้แนะของเด็กปฐมวัย ชั้นอนุบาลปีที่ 3 โรงเรียนอัสสัมชัญระยอง สังกัดคณะกรรมการการศึกษาเอกชนซึ่งได้มาด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย 2 ห้องเรียนจากจำนวน 7 ห้องเรียน พบว่าเด็กปฐมวัยที่เล่นไม้บล็อกแบบครูชี้แนะมีความคิดสร้างสรรค์มากกว่าเด็กปฐมวัยที่เล่นไม้บล็อกแบบอิสระอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ละมุล ชัชวาลย์ (2543 : 70 – 73) ได้ศึกษาวิจัยผลของการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามปลายเปิดที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย ของนักเรียนชั้นอนุบาล 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2543 โรงเรียนบ้านโนนป่าซาง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอผาขาว จังหวัดเลย จำนวน 30 คน พบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามอิสระ มีความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยค่าเฉลี่ยของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามปลายเปิดสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามอิสระ

เมทินี ด่านยังอยู่ (2544 : 2) ได้ศึกษาแนวโน้มอัตราการเปลี่ยนแปลงความเชื่อมั่นในตนเองที่เกิดจากการจัดประสบการณ์การเล่นสมมุติของเด็กปฐมวัย อายุ 5 – 6 ปี ชั้นอนุบาลปีที่ 3 ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบเล่นสมมุติ ระหว่างประสบการณ์การเล่นสมมุติมีความเชื่อมั่นในตนเอง ทั้งทางด้านการแสดงออกเป็นตัวของตัวเอง การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และความภาคภูมิใจในตนเองสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นสมมุติก่อนการจัดประสบการณ์การเล่นสมมุติ

นฤมล ปิ่นดอนทอง (2544 : 2) ได้ทำการวิจัยเปรียบเทียบการคิดเชิงเหตุผลที่ได้รับจากการเล่นเกมโน้ตส์ด้านจำนวน และการเล่นปกติของเด็กปฐมวัย อายุ 5 – 6 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นอนุบาลปีที่ 3 ผลการวิจัยปรากฏว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการเล่นเกมสร้างมโนทัศน์ด้านจำนวนมีความคิดเชิงเหตุผลสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการเล่นปกติ

วิภา ประชากุล (2547 : 64 – 69) ได้ทำการศึกษาวิจัยผลของการเล่นวัสดุปลายเปิดที่มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชาย – หญิง

ที่มีอายุระหว่าง 5 – 6 ปี ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ชั้นอนุบาลปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนชุมชนบ้านเวียงใหญ่ อำเภอเวียงใหญ่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาของแก่น เขต 3 จำนวน 24 คน ผลการศึกษาพบว่า ผลของการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบ คำถามปลายเปิดที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยกับเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามอิสระมีความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยค่าเฉลี่ยของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามปลายเปิดสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่นพื้นบ้านของไทยประกอบคำถามอิสระ

2. งานวิจัยในต่างประเทศ

งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาในต่างประเทศ มีดังนี้

เยอร์เคส (Yerkes. 1982 : 8; อ้างถึงใน ทวีพร ณ นคร. 2533 : 43) ได้ศึกษาผลของการเล่นในสนามที่ส่งผลต่อทักษะการเห็นและการเคลื่อนไหวของเด็ก พบว่า เด็กที่เล่นในสนามมีความสุขสนุกสนาน มีจินตนาการ และมีทักษะการเห็น การเคลื่อนไหวได้ดีกว่าเด็กที่ไม่ได้เล่น

มัวร์ (Moors. 1986 : 152; อ้างถึงใน ทวีพร ณ นคร. 2533 : 33) ได้ศึกษาความสามารถในการเรียนรู้และการเข้าร่วมสังคมของเด็ก โดยใช้การเล่น 4 แบบ คือ การเล่นโดยการสมมุติ การเล่นสร้างสรรค์ การเล่นละคร และเกมการเล่นโดยมีกติกาจะเกิดขึ้นบ่อยมากเช่นกัน เมื่อเด็กถูกให้เข้าร่วมในสังคม และพบว่าการเล่นทั้ง 4 แบบมีส่วนสัมพันธ์กับอายุ

โรส (Rose. 1990) ได้ศึกษาผลของการจัดการศึกษาตามรูปแบบของมอนเตสซอรีต่อทักษะการคิดแบบอเนกนัยของเด็กปฐมวัย พบว่า การจัดการศึกษาตามแบบมอนเตสซอรีที่จำกัดในเรื่องสื่อที่ใช้ โดยไม่ใช้วัสดุปลายเปิด และการที่เด็กไม่ได้มีโอกาสเล่นอย่างอิสระเสรี ไม่มีผลให้ความสามารถในด้านการคิดอเนกนัยหรือความคิดสร้างสรรค์ของเด็กลดลง

มิสเทรตต้า – แฮมสตัน (Mistretta – Hampston. 1997) ได้ศึกษาความเชื่อ และแนวปฏิบัติของผู้ปกครองที่มีต่อพัฒนาการด้านการรับรู้ พบว่า การเล่นมีความสำคัญต่อพัฒนาการด้านการรับรู้ โดยเฉพาะทักษะ – แรงจูงใจ ได้แก่ ความสนใจของเด็ก ความชอบในกิจกรรมที่เสริมสร้างการรับรู้ และลักษณะของแต่ละบุคคล ได้แก่ ความกระหายใคร่รู้ ความมานะอดทน

แพง (Pang. 1997) ได้ศึกษาความหมายของการเล่นเชิงจิตวิทยา ธรรมชาติและประสบการณ์ของการเล่นในผู้ใหญ่ พบว่า การเล่นมีความซับซ้อน และเป็นการแสดงออกเชิงจิตวิทยาที่สามารถนำพาบุคคลไปสู่การค้นพบ และความงอกงามอย่างมีความหมาย ความคิด

สร้างสรรค์ และการปรับเปลี่ยน รวมทั้งการเสริมสร้างประสบการณ์อันหลากหลายที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับสิ่งแวดล้อม

นิวแลนด์ (Newland, 1998) ได้ศึกษาการเล่นของเด็กเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการแบ่งปันของเล่นกับการเล่นทางภาษา และการเล่นทางสัญลักษณ์ ผลการศึกษาพบว่าความสามารถทางสติปัญญาของเด็กเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านภาษา และการเล่น

ซิมป์สัน (Simpson, 1999 : 106) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความคิดสร้างสรรค์ ความฉลาด แรงจูงใจ และเพศของเด็กปัญญาเลิศ งานวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบของ เรนซูลี (Renzulli) อธิบายลักษณะความเป็นเลิศทางสติปัญญาเกี่ยวกับความฉลาดระดับสูง ความสามารถทางด้านความคิดสร้างสรรค์ และการปฏิบัติงานขั้นสูง กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนปัญญาเลิศ เกรด 5 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าสหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการศึกษาพบว่าความฉลาด และแรงจูงใจเป็นปัจจัยต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แต่ความคิดสร้างสรรค์ไม่เป็นปัจจัยสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และเพศไม่เป็นปัจจัยสำคัญต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กปัญญาเลิศ

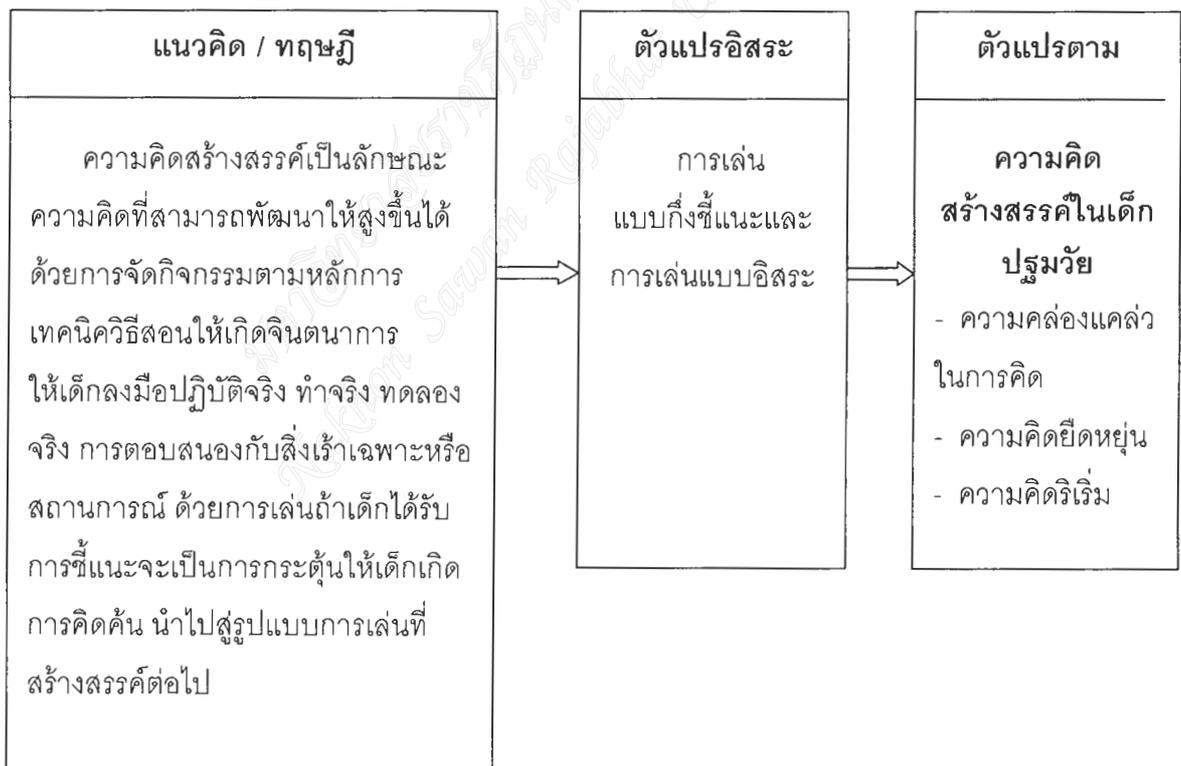
กรอบความคิดในการวิจัย

ความคิดสร้างสรรค์เป็นวิธีการคิดและการทำงานของสมองอย่างเป็นขั้นตอน เป็นทักษะที่จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นในตัวเด็กด้วยการฝึกหัดทักษะต่าง ๆ หลายวิธี หลายขั้นตอน และต้องอาศัยระยะเวลาในการฝึกฝน การเล่นนับเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ของหนึ่งของเด็กที่สามารถส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกการคิดอย่างริเริ่มสร้างสรรค์ได้ดี เพราะเด็กปฐมวัยเป็นวัยแห่งการเล่น การสำรวจเพื่อทำความเข้าใจและค้นพบตนเองกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว โดยเริ่มจากการใช้ประสาทสัมผัสด้านต่าง ๆ การลองผิดลองถูก การเลียนแบบ การแก้ปัญหาอันจะนำไปสู่ความคิด การพัฒนาด้านสติปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ (สุชา จันทรโสม, 2543) การชี้แนะด้วยการตั้งคำถามของครูที่เป็นคำถามปลายเปิดจะช่วยกระตุ้นให้เด็กได้คิด ชี้ชวนให้คิดแบบหลายด้านหลายแง่มุมใหม่ ๆ (ดุขฎี บริพัตร ณ อยุธยา, 2535)

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเกิดแนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญเกี่ยวกับการเล่น พัฒนาการ และพฤติกรรมการเล่นของเด็ก รวมถึงการแสดงออกทางจินตนาการ การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยที่ควรส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นความสามารถทางสมองในด้านความคิดคล่องแคล่ว ความคิดยืดหยุ่น และความคิดริเริ่มที่สามารถพัฒนาให้สูงขึ้นได้ ด้วยการจัดสภาพแวดล้อมและตัวแปรที่เหมาะสมที่จะกระตุ้นให้เด็กได้ฝึกทักษะการคิด

การแก้ปัญหาและหาคำตอบได้อย่างหลากหลาย นับว่าเป็นการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กให้สูงขึ้นได้ด้วยของเล่น ได้แก่ ไม้บล็อก พลาสติกสร้างสรรค์ สามเหลี่ยม – สี่เหลี่ยมสร้างสรรค์

กรอบความคิดเกี่ยวกับการเล่นด้วยสื่อของเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของแมนนิ่ง และชาร์ฟ ที่กล่าวว่าคนที่ผู้ใหญ่เข้าไปมีส่วนร่วมในการเล่น พูดคุยและใช้คำถามซึ่งนำไปให้เด็กคิดจะช่วยพัฒนาการคิด และสติปัญญาให้กับเด็กและสอดคล้องกับงานวิจัยของนารี ชมเกษร ที่เกี่ยวกับการเล่นไม้บล็อกแบบครูชี้แนะที่มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์และงานวิจัยของวีณา ประชากุล ที่เกี่ยวกับการเล่นวัสดุปลายเปิดที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ มาเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งมุ่งเน้นให้เด็กเกิดจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ลงมือปฏิบัติจริงจนเกิดผลงานที่แปลกใหม่และหลากหลาย และมีความคิดสร้างสรรค์ที่สูงขึ้น ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 2.4



ภาพที่ 2.4 แสดงกรอบความคิดของการวิจัย

สมมุติฐานการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ พบว่าการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย โดยให้เด็กได้มีโอกาสได้เล่นอย่างอิสระเสรี และการเล่นกับวัสดุปลายเปิดจะมีผลต่อความคิดสร้างสรรค์ ดังงานวิจัยของนารี ชมเกษร ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์เด็กปฐมวัยที่เล่นไม้บล็อกแบบครูชี้แนะ และวีณา ประชากุล ได้ทำการศึกษาวิจัยผลของการเล่นวัสดุปลายเปิดที่มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์ ผู้วิจัยจึงเกิดแนวคิดที่จะจัดกิจกรรมการเล่นที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ สำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการเล่นแบบกึ่งชี้แนะตามแผนการจัดประสบการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ และนำมาใช้จัดกิจกรรม จะทำให้มีผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่สูงขึ้น

ผู้วิจัยจึงตั้งสมมุติฐานการวิจัยไว้ ดังนี้

1. ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การเล่นแบบกึ่งชี้แนะหลังจัดประสบการณ์สูงกว่าก่อนจัดประสบการณ์
2. ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การเล่นแบบอิสระหลังจัดประสบการณ์สูงกว่าก่อนจัดประสบการณ์
3. ความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การเล่นแบบกึ่งชี้แนะสูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การเล่นแบบอิสระ